Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...мнай 1921 оной ...ин 21-һээ гарана. | № 81 (18404). | 1990 оной апрелиин 7, суббото | Сэн 3 мүн.

ССCР-эй ПРЕЗИДЕНТЫН США ОШОХО ТУХАЙ

ССCР-эй Президент М. С. Горбачев байгша оной майн 30-һаа июниин 3 болотор США-да ошожо, хөөрэлдөөнүүдые хэхэ юм гэжэ үгэеэ ойлголсобо.

ССCР-эй Верховно Соведэй гурбадахи сесси

ХУУЛИ БАТАЛАГДАН АБТАХА ГҮ?

Социалис предприяти тухай Хуулиин проектые түрүүшын уншалгаар ерэхэ неделиин эхиндэ ССCР-эй Верховно Советдэ зүбшэн хэлсэхые хараалһан ушар һүүлшын байхадаашье болохо. Энэ документын түгэс һайн байһанай ушар шалтагаанаар бэшэ. Апрелиин 5-да болоһон ээлжээтэ заседани дээрэ Хуули гаргалгын талаар ССCР-эй Верховно Соведэй комитедэй эдэбхитэйгээр хүдэлдэг гэшүүдэй олонхид дурсагдаһан хуули ямар байха ёһотойб, «юрэнхы дээрээ тэрэ хэрэгтэй юм гү, юунэй тулада?» гэһэн асуудал табиһан байгаа.

Социалис предприяти тухай Хуули баталан абалгын хэрэггүй байһые гэршэлэн харуулхын түлөө хахад жэл тухай саг соо энэ хуулиин проект дээрэ эдэбхитэйгээр ажаллаһан хүдэлмэриин бүлэгэй түлөөлэгшэдтэ Экономическа хуулиин талаар комитедэй түрүүлэгшэ А. А. Собчак баяр баясхалан хүргэбэ. Тэрэнэй һанамжын ёһоор, энэ хуулиин акт урда тээнь баталагдан абтаһан Коопераци тухай, Гүрэнэй предприяти (нэгэдэл) тухай Хуулинуудай дүримүүдые аша үрэ ехэтэйгээр һэлгэжэ, тааруу зохидоор нэгэдүүлжэ шадахагүй байна. Эдэ документнүүд заһабарилагдаһан хэбээрээ байха ёһотой. Тэдэниие нарижуулан һайжаруулхатаяа хамта предприятиин эзэдэй ажал ябуулгын түхэл маягууд тухай хуули зохёохо шухала гэжэ депутат тоолоно. Социалис предприяти тухай Хуулиин проект тушаа үнэхөөрөөшье ашатай туһатай олохон һанал бодолнуудые нэбтэрүүлхэ шухала. Эрхэтэн ёһоной хуулиин, тэрэ тоодо предприятиин эзэнэй эрхэ сүлөөе хангаха шэнэ үндэһэ һууринуудые дары түргөөр бэлдэхэ (парламентын намарай сесси болотор) гээшэ үшөө нэгэ шухала зам болоно гэжэ А. А. Собчак, комитедэй түрүүлэгшэ Ю. Х. Калмыков тоолоно.

Социалис предприяти тухай Хуули хэрэггүй гэжэ бултанай этигэл найдалые харуулһан тогтоолые заседанида хабаадагшад баталан абаба.

Эхэнэрнүүдэй байдалые һайжаруулха, эхэ ба үхибүүдые хамгаалха, гэр бүлые бэхижүүлхэ талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүд тухай ССCР-эй Министрнүүдэй Соведэй бэлдэһэн тогтоолой проектые шүүмжэлхы ёһоор зүбшэн хэлсэһэн байгаа. Энэ һайн эхилэлтэдэ бултанай бүтэмжэтэй һайнаар бахандаа гээшэ һаань, тус нормативна актые хуули болгожо, баталан абаха шухала гэжэ үгэ хэлэгшэд тэмдэглээ. Амаралтанууд тухай ССCР-эй Хуулиин заһагдаһан проект мүн лэ заседани дээрэ зүбшэн хэлсэгдэбэ.

• • •

Национальна политикын ба нацинууд хоорондын харилсаа-
нуудай талаар ССCР-эй Верховно Соведэй Национальность-
нуудай Соведэй комиссиин заседани дээрэ «Союзна хэлсээе
шэнэдхэхэ, ССР Союзай ба союзна республиканудай эрхэ
түлөөлэлгэнүүдые амяарлаха тухай» Хуулиин проектые зүб-
шэн хэлсэлгын үедэ автономинуудай эрхэнүүд тухай асууда-
лаар депутадуудай һанамжанууд хубаарһан байгаа. Эконо-
мическа ба политическэ асуудалнуудаар автономинуудта ямар
нэгэ эрхэ түлөөлэлгэнүүдые олгожо огто болохогүй гэжэ за-
риман тоолоно. Автономинууд болон республиканудай эр-
га боломжонуудые жэгдэдхэхэ, республиканууд тушаа ав-
тономинуудай дулдыданги бэшэ байдалые бэхижүүлхэ, тэдэ-
нэй хоорондохи харилсаае хангаха талаар республиканудай
болон автономито эмхидэлнүүдэй хоорондо хэлсээнүүдые
баталха шухала гэжэ бусад мэдүүлбэ.

Юрэнхыдөө комиссиин гэшүүд энэ документые һайшааба-
шье, никтэ нэгэн һанал бодолдо хүрэжэ ерэбэгүй. Союзна
хэлсээе үндэһөөрнь харижа үзэхөөр болоо гэжэ депутаду-
дай зарим хубинь тоолоно.

(ТАСС).

...СС-эй ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕДЭЙ ПЛЕНУМ ТУХАЙ

ИНФОРМАЦИОННО МЭДЭЭСЭЛ

...оной апрелиин 6-да ...дэ партиин обкомой ...болобо. КПСС-эй ...нэгэдэхи секретарие ...эмхидхэлэй асуудал ...хаража үзэбэ.

...пленумэй урда тээ ...обкомой нэгэдэхи сек... ...тушаалда кандида... ...дые дэбжүүлхэ ба зүб... ...талаар һанал бо... ...андалдалга үргэ... ...дхэгдээ һэн.

...-партийна ба кад... ...дэлмэриин асуудалнуу... ...ПСС-эй обкомой комис... ...заседани дээрэ партиин ...ба районно комите... ...нэгэдэхи секретарьна... ...хабаадалгатайгаар эдэ ...пленумэй урда ...үзэгдэһэн юм.

...ликын партийна орга... ...кандидатурануу... ...хэлсэлгын дүн... ...мэдээсэл КПСС-эй ...гэшүүн, партиин Тар... ...райкомой нэгэдэхи секретарь В. И. Трофимов тус комиссиин зүгһөө хэһэн байна. КПСС-эй горкомууд болон райкомууд, партийна эхин организацинуудай суглаанууд энэ тушаалда 7 кандидадые нэрлээ гэжэ тэрэ мэдээсээ. Эдэнь хэн бэ гэбэл, КПСС-эй обкомой хоёрдохи секретарь К. А. Албашеев; Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ С. Н. Булдаев; КПСС-эй Зэдын райкомой нэгэдэхи секретарь В. А. Иванов; республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо Н. Н. Крючков; Туркмениин ССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо, урдань КПСС-эй Буряадай обкомой секретарь байһан Л. В. Потапов; КНДР-тэхи ССCР-эй посольствын советник-посланник, урдань Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ байһан В. Б. Саганов; КПСС-эй обкомой секретарь В. С. Тимашов гэгшэд болоно.

Комиссиин заседани дээрэ К. А. Албашеев, В. С. Тимашов гэгшэд кандидатурануудаа болюулха тухай дурадхал оруулхадань, комисси зүбшөөһэн байгаа гэжэ нүхэр Трофимов мүн лэ мэдээсэбэ.

Обкомой нэгэдэхи секретариин тушаалда дэбжүүлэгдэһэн кандидадууд пленумдэ хабаадагшадай урда ажал ябуулгынгаа программа тухай хэлэжэ үгэһэн, асуудалнуудта харюусаһан байна. В. А. Иванов үгэ хэлэхэдээ, этигэл найдал үзүүлһэнэйнь түлөө коммунистнуудта баяр хүргөөд, өөрынгөө кандидатурые болюулха тухай гүйлтатайгаар пленумдэ хандаба.

Дэбжүүлэгдэһэн кандидатурануудые зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадалсаа гэбэл: республикын Уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшэ Н. Г. Дамдинов; Хурамхаанай районой арадай депутадуудай Дэрээнэй сельскэ Соведэй түрүүлэгшэ А. Н. Делбонова; Буряадай эрдэмэй түбэй лабораториие даагша М. В. Мохосоев; прибор бүтээлгын үйлэдбэриин нэгэдэлэй туршагша Н. Н. Зайцева; республикын ветерануудай соведэй түрүүлэгшын орлогшо Н. В. Бутуханов; Ленинэй ордента ЛВРЗ-гэй электрослесарь Н. Ж. Бурцев; республикын дотоодын хэрэгүүдэй министр С. Ф. Иванов; оёдолой «Туяана» нэгэдэлэй хүдэлмэрилэгшэ Г. И. Рябова; союзна тусхайта пенсионер Б. С. Семенов; М. И. Калининай нэрэмжэтэ локомотивна депогой машинист Ю. В. Орлов; Хориин районой Үдын совхозой директор Ц. Ш. Ширабдоржиев; ЛВРЗ-гэй хүдэлмэришэн Д. Г. Степанов; «Бурятферммаш» нэгэдэлэй бригадир Н. А. Твердохлебов гэгшэд болоно.

Дэлгэрэнгы зүбшэн хэлсэлгын һүүлээр нюусаар дуугаа үгэлгын списогто нүхэд С. Н. Булдаевай, Н. И. Крючковой, Л. В. Потаповай, В. Б. Сагановай кандидатурануудые оруулха гэжэ обкомой пленум шиидхэбэ.

Нюусаар дуугаа үгэлгын эсэстэ олонхиин дуугаар Потапов Леонид Васильевич Буряадай областной комитедэй нэгэдэхи секретаряар һунгагдаба.

Удаань «КПСС-эй XXVIII съездын делегадуудай һунгалта үнгэргэхэ талаар областной партийна организациин комиссиин эрхэнүүд ба уялганууд тухай» дүрим пленум баталһан байгаа.

КПСС-эй ЦК-гай партийна байгуулалтын ба кадрова хүдэлмэриин таһагай харюусалгата эмхидхэлшэн В. И. Кудрявцев обкомой пленумэй хүдэлмэридэ хабаадаба.

Энээгээр КПСС-эй обкомой пленум хүдэлмэриеэ түгэсхэһэн байгаа.

Малай үбэлжэлгэ—шанга шалгалта

ЗАГАРАЙН РАЙОНОЙ ҮНЭГЭТЭЙН СОВХОЗОЙ АНГИРАЙ ҺҮНЭЙ ФЕРМЭДЭ 197 ҺААМХАЙ ҮНЕЭДЫЕ 9 ҺААЛИШАД ҺААНА. МТФ-е ДААГША ЕВГЕНИЙ ПАВЛОВИЧ ГОЛОВИН ЭНДЭ ҮНИНЭЙ ХҮДЭЛНЭ. ТУС ФЕРМЫН ТҮРҮҮ ҺААЛИШАД ТАТЬЯНА ЛИВЕНУ, СВЕТЛАНА ЖИГЖИТОВА, ФЛЁРА РЮТИНА ГЭГШЭД ҮНГЭРЭГШЭ ЖЭЛДЭ ДААЖА АБАҺАН ҮНЕЭН БҮРИҺӨӨ 2600—2800 КИЛОГРАММ ҺҮ ҺААГАА. ТЭДЭНЭР БАЙГША ОНДО ҮНЕЭН БҮРИҺӨӨ 3000 КИЛОГРАММ ҺҮ ҺААХА ХҮСЭЛЭНТЭЙ АЖАЛЛАЖА БАЙНА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: ҺААЛИШАД Т. Б. ЛИВЕНУ, С. С. МИТЫПОВА, Ф. Р. РЮТИНА.

С. БАЛДУЕВАЙ ФОТО.

ТАЙТАРАЙХИД, ЗАГТАДАЙХИД ТҮРҮҮЛНЭ

Үбэлэй ута дабаа Түнхэнэй совхозой Тайтарай һү һаалиин фермын һаалишад амжалтатай дабажа гараха гэһэн эрмэлзэлтэй ажаллажа ябана. Үнгэрэгшэ һарада тус фермын малшад 45 центнер һү үйлэдбэрилхэ һаа, дүн хамта 55 центнер һү һаажа амжаа. Январь, февраль һарануудайшье туршада һү абаха талаар даабари үлүүлэн дүүргэгдээ һэн.

Саянай совхозой Загтадай һүнэй фермын малшад энэ жэлэй үнгэрһэн хоёр һарын хугасаа соо бүхыдөө 292 центнер һү һаажа, түсэбөө 122 процент дүүргэв. Фермын 12 һаалишадай дундаһаа эрхимээр хүдэлжэ ябаһан А. Н. Зарубина, Г. Н. Ермакова, В. Н. Попова, Р. Я. Митина, Н. А. Уланова гэгшэд үдэр бүхэндэ һү һаалияа дээшэлүүлнэ. Илангаяа Р. Я. Митинагай амжалтые онсолмоор. Даалгагдаһан һүрэгэйнгөө үнеэн бүриһөө 626 килограмм һү хоёр һара соо һааба.

В. ШАГЖИЕВ.

ШЭНЭ ТАСС ҺОНИН

Конституционно хэрэгые хүндэлхэ

ТАСС-ай корреспондентдэ А. Н. ЯКОВЛЕВАЙ үгэһэн харюу.

Асуудал: Литвагай Верховно Соведэй зарим депутадууд Тантай уулзаһан байгаа. Энэнь хөөрэлдөөнүүдтэ эрид эрьелтэ болохо байна гэһэн мэдүүлгэнүүд Литвагай олониитэдэ мэдээсэлнүүдые тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ бии болобо. Энээн тушаа юу хэлэжэ шадахабта?

Харюу: Политическэ ажал ябуулгада зарим энэ тэрэ хөөрэлдөөе хүн бүхэн өөһэдынгөө аша туһада найруулхые оролдодог гээшэ.

Үнэхөөрөөшье, Литвагай депутадуудай үсэд нэтэрүү гүйлтаар иимэ уулзалга болоо һэн. Энэ уулзалга «тусхай бэшэ» шэнжэтэй бэлэй. Бидэниие хэншье этигэмжэлэн түлөөлөөгүй, бидэ өөһэд өөһэдынгөө тала хараһан хүнүүд болонобди гэжэ тэдэнэр хэлээ һэн. Хоёр талаһаа үнэн сэхэ хөөрэлдөөн болоһон байгаа. Энэнь зүб.

ССCР-эй Арадай депутадуудай съездын шиидхэбэри соо, Литвагай ССР-эй Верховно Советдэ, литва арадта ССCР-эй Президент М. С. Горбачевой хандалганууд дотор бүтэмжэтэй һайн, харюусалгатай хандаса тодо хурсаар найруулагданхай гэжэ Литвагай олониитын түлөөлэгшэдтэ хэлэгдээ һэн.

Советскэ Союзай Конституцяар хараалагдаһанай ёһоор, ССCР-һээ союзна республикын гаралгада хабаатай асуудалнуудые шиидхэхэ гурим тухай Хуулиие ССCР-эй Верховно Совет баталаа, союзна хэлсээнэй асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэнэ, экономическа ба политическэ һалбаринуудта республиканудай бэеэ дааһан байдалые тогтоохо талаар бусад хэмжээнүүд абтана. Иимэ эрхэ байдалда али бүхы үйлэ хэрэгүүдые зорюута дэбэргэхэ гээшэ зүбшэлэлгэнүүдые хэхэ, хөөрэлдөөнүүдые хэхэ дурагүй байһыень харуулна гээд хэлэжэ болоно. Үйлэ хэрэгүүд тухай элдэб тайлбаринуудай хэгдээшье һаань, иимэ ябуулганууд бүхы республиканудай аша туһада, литва арадай аша туһада харюусаһан үрэ дүнгүүдтэ хүргэһэн конституционно хэрэгтэ бэрхэшээл түбэгүүдые ушаруулха талаар шэглүүлэгдэнхэй байна.

Мартын 10-най байдалай үндэһөөр али бүхы асуудалнуудаар гэмгүй һайн хөөрэлдөө хэжэ болохо байна гэжэ Литвагай ниитын ажал ябуулагшадта хэлэгдээ. Мартын 10-һаа хойшо хэгдэһэн ябуулганууд хубилган шэнэдхэлгэдэ, тэрэ тоодо Литвада бэелүүлэгдэжэ байһан шэнэдхэлгэдэ эсэргүүгээр, бүхы орон дотор боложо байһан түүхэтэ эрид эрьелтэдэ эсэргүүгээр шэглүүлэгдэнхэй гэжэ тэмдэглэгдээ.

Литвагай газар дээрэ Совет Армида эсэргүүгээр шэглүүлэгдэһэн али бүхы мэдүүлгэнүүд, ябуулганууд һэшхэл һэбээгүй, ёһо гуримда таарахагүй байна, ороноо хамгаалгын шухала зорилгонуудые шиидхэжэ, алба хэхэ уялгаяа бэелүүлжэ байһан хүнүүдтэ эсэргүүгээр шэглүүлэгдэнхэй гэжэ хөөрэлдөөнэй үедэ заагдаба.

Хөөрэлдөөн «хубиин шэнжэтэй» юм гэжэ тэрээндэ хабаадаһан литва арадай түлөөлэгшэд дахинаа тэмдэглэхэ зуураа, тохёолдоһон байдалһаа гарахын тула ямар хэмжээнүүдые абажа шадаха байһан тухай үшөө дахин бодомжолхо хараатай байһанаа мэдүүлбэ.

КПСС-эй ГОРКОМОЙ VII ПЛЕНУМ

Партиин Улаан-Үдын горкомой ээлжээтэ VII пленум боложо, «КПСС-эй ЦК-гай мартын (1990 он) Пленумэй дүнгүүд болон городской партийна организацида тооһон ба һунгалта үнгэргэхэ талаар абтаха хэмжээнүүд тухай» асуудал нэн түрүүн зүбшэн хэлсэгдэбэ. КПСС-эй горкомой нэгэдэхи секретарь **А. С. Кореиев** тус асуудалаар элидхэл хэһэн байна.

Түмэр замай Улаан-Үдын узелай парткомой секретарь **В. А. Гранат**, «Электромашина» заводой парткомой секретарь **В. С. Гущин**, сэрэгэй алба хаагша **Е. Н. Суртаев**, «Жилгражданстрой» трестын парткомой секретарь **А. К. Малиновский**, 29-дэхи дунда һургуулиин партийна организациин секретарь **М. В. Бухарова**, КПСС-эй Железнодорожно райкомой нэгэдэхи секретарь **А. Н. Колдунов**, нарин сэмбын комбинадай нооһо илгагшадай бригадын бригадир **С. Я. Козулина**, трикотаж гадар хубсаһанай фабрикын директор **А. Д. Тармаев**, партиин болон дайнай ветеран **К. М. Стулев** гэгшэд элидхэл зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадалсаба.

«КПСС-эй XXVIII съездын делегадуудай һунгалта үнгэргэхэ окружной һунгуулиин комиссинуудай бүридэл тухай», «Партиин обкомой нэгэдэхи секретариин тушаалда һунгагдамаар зоной кандидатурануудые элирүүлхэ талаар партийна эхин организацинуудһаа ороһон дурадхалнууд тухай» асуудалнуудые пленум мүн лэ хаража үзөө.

Пленум дээрэ зүбшэн хэлсэгдэһэн асуудалнуудаар тогтоолнууд баталагдан абтаба.

КПСС-эй горкомой пленум дээрэ эмхидхэлэй асуудал харагдаа. Урдань партиин горкомой эмхидхэлэй таһагые даагшаар хүдэлдэг байһан В. И. Шульгинай партиин обкомдо хүдэлдэг болоһонтойнь дашарамдуулан, тэрэниие тушаалһаань сүлөөлөөд, **Н. И. Камковые** тус таһагые даагшаар пленум баталаа.

Партиин обкомой секретарь **В. В. Саржан** тус пленумэй хүдэлмэридэ хабаадалсажа, үгэ хэлэбэ.

ГОРОДСКОЙ СОВЕДЭЙ СЕССИ

Арадай депутадуудай Улаан-Үдын городской Соведэй нэгэдэхи сесси һаяхан боложо үнгэрбэ. Байгша оной мартын 4-дэ, мүн 18-да болоһон һунгалтын үдэр һунгуулиин 135 округуудай 116-дань арадай депутадууд һунгагдаһан байна. Үшөө 19 округуудай депутадууд байгша оной майн 5-да болохо дахинаа дуугаа үгэлгын үедэ тодорхо юм.

Городской Соведэй шэнээр һунгагдаһан депутадуудай суглаае үнгэргэжэ, эмхидхэлэй комитет байгуулагдаба. Тус комитедэй түрүүлэгшээр депутат **С. И. Прокин** һунгагдаһан байна.

Эмхидхэлэй комитет городской Соведэй түрүүлэгшын тушаалда 3 депутадуудай — **А. П. Абашеевэй, В. К. Кукшиновай, А. К. Малиновскиин** кандидатурануудые зүбшэн хэлсэхээр дурадхаһан байна.

Удаань болоһон сессидэ хабаадагшадай олоной дуугаар арадай депутадуудай городской Соведэй түрүүлэгшээр **Виктор Казанович Кукшинов**, Соведэй түрүүлэгшын орлогшоор **Нэлли Михайловна Цыганкова** һунгагдаба.

Городской Соведэй саг үргэлжын 10 комисси байгуулагдаа. Комиссинуудай түрүүлэгшэнэр олоной дундаһаа шэлэжэ һунгаха гуримаар үнгэргэгдөө. Сесси һаяын үдэрнүүдтэ хүдэлмэриеэ үргэлжэлүүлхэ.

Н. МОЛЧАНОВА,
Улаан-Үдын городской Соведэй гүйсэдкомой эмхидхэлэй таһагые даагша.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй

УКАЗ

БУРЯАДАЙ АССР-эй ХАРЬЯАТА ГАЗАР ДЭЭРЭ РСФСР-эй РАЙОННО (ГОРОДСКОЙ) АРАДАЙ СҮҮДҮҮДЭЙ АРАДАЙ ЗАСЕДАТЕЛЬНУУДЫЕ ҺУНГАХА ТУХАЙ

«РСФСР-эй районно (городской) арадай сүүдүүдэй арадай заседательнуудай ээлжээтэ һунгалта үнгэргэхэ тухай» РСФСР-эй Верховно Соведэй Президиумэй 1990 оной февралиин 27-до баталан абаһан Указтай, Буряадай АССР-эй Конституциин 141-дэхи статьятай зохилдуулан, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиум **иигэжэ тогтообо:**

1. Буряадай АССР-эй харьяата газар дээрэ РСФСР-эй районно (городской) арадай сүүдүүдэй арадай заседательнуудай һунгалта 1990 оной апрелиин 5-һаа майн 1 болотор үнгэргэхэ.

«ССCР-эй сүүдүүдэй статус тухай» ССCР-эй Хуулиин эрилтэнүүдтэй зохилдуулан, районно (городской) арадай сүүдүүдэй арадай заседательнуудай һунгалта үнгэргэхыень арадай депутадуудай районно, городской Соведүүдэй гүйсэдкомуудые уялгалха.

Районно (городской) арадай сүүдүүдэй арадай заседательнуудай һунгалтын ябаса тухай арадай депутадуудай районно, городской Соведүүдэй гүйсэдкомууд Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ саг үргэлжэ мэдээсэжэ байха ёһотой.

2. Буряадай АССР-эй харьяата газар дээрэхи районно (городской) арадай сүүд бүхэн һунгагдаха арадай заседательнуудай тоое үгтэһэн хабсаргалгатай зохилдуулан тогтоохо ёһотой.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ К. ШОМОЕВ.
Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретарь А. БЕРЕЩИНОВ.

Улаан-Үдэ, Соведүүдэй байшан
1990 оной апрелиин 4.

Дээдэ һургуулиин хүдэлмэрилэгшэдэй жэлэй суглаан

Дээдэ һургуулиин хүдэлмэрилэгшэдэй жэлэй суглаан апрелиин 5-да Москвада нээгдэбэ. Тэрэниие дээдэ һургуулиин багшанарай ехэ хуралдаан гэжэ нэрлэжэ болоно. Дээдэ һургуулиин эрдэм ухаанай секторые хубилган шэнэдхэлгэдэ тэрэ зорюулагдаһан байгаа. Дээдэ һургуулиин эрдэм-шэнжэлэлгын институдуудай, конструкторска бюронуудай мянга шахуу ректор, эрдэмтэд, хүтэлбэрилэгшэд эрдэм-техникын дэбжэлтые хурдадхалгада дээдэ һургуулиин оруулдаг хубитые ехэдхэхэ асуудалнуудые хаража үзэхэ юм.

Арадай эрдэм һуралсалай талаар ССCР-эй гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ Г. Ягодин суглаае нээхэдээ, экономическа шууд сэхэ хубилалтануудай эрхэ байдалда эрдэм ухаанай зорилгонуудта тогтожо хэлэбэ.

Арадай эрдэм һуралсалай талаар ССCР-эй гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшын орлогшо В. Шукшунов дээдэ һургуулиин эрдэм ухаанай секторэй шухала асуудалнуудта зорюулагдаһан элидхэл хээ.

Оборонын ба гүрэнэй аюулгүйе сахиха асуудалнуудай талаар ССCР-эй Верховно Соведэй Комитедтэ

Оборонын ба гүрэнэй аюулгүйе сахиха асуудалнуудай талаар ССCР-эй Верховно Соведэй комитедэй хүдэлмэриин түсэбтэй зохилдуулан, Советскэ Союзда эсэргүүгээр капиталис гүрэнүүдэй тусхай албануудай бэелүүлжэ байдаг ажал ябуулга тухай нюуса хөөрэлдөөн В. Л. Лапыгинай түрүүлэлгэ доро апрелиин 5-да Москвада болобо. ССCР-эй КГБ-гэй түрүүлэгшын орлогшо В. Ф. Грушко энэ төмэр мэдээсэл хээ. Комитедэй гэшүүдэй асуудалнуудта тэрэ мүн лэ харюусаба. Удаань тэдэнэр ССCР-тэ эсэргүүгээр гадаадын тусхай албануудай бэелүүлдэг тагнуулай ажал ябуулгын хэрэгсэлнүүдые хараһан байгаа. Зүбшэн хэлсэлгын дүнгүүдээр ССCР-эй Верховно Соведэй комитет зохихо тогтоол баталан абаба.

БРОШЮРА БОЛГОГДОН ХЭБЛЭГДЭБЭ

«Советскэ Союзай Коммунис партиин Устав. Проект» гэһэн брошюра тусхай хэһэгээр хэблэгдэжэ гараба.

Политиздадаар гаргагдаһан энэ брошюра «Красный пролетарий» типографида барлагдаһан байгаа.

• • •

1990 оной мартын 27-до ССCР-эй Президентын Соведэй заседани дээрэ М. С. Горбачевой хэлэһэн үгэ «Шиидхэхы хубилалтануудай замаар» гэһэн гаршагтайгаар брошюра болгогдожо хэблэгдээ.

Политиздат энэ брошюрые хэблэжэ, «Красный пролетарий» типографида барлагдаһан байгаа.

(ТАСС).

Агентство шэнээр нэрлэгдэбэ

РИГЭ. (ЛЕТА—ТАСС). Латвиин ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй тогтоолоор Латвиин ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй дэргэдэхи Мэдээсэлэй агентство (Латинформ) Латвиин телеграфна агентство (ЛЕТА) гэжэ шэнээр нэрлэгдээ.

(ТАСС).

Үзэл surталай хүдэлмэри

ЛЕКЦИ ХУУШАРААГҮЙ, ХЭРЭГТЭЙ ЗАНДАА

КПСС-эй Тарбагатайн райкомой бюрогой баталан абаһан нэгэ тогтоол соо лекционно хүдэлмэриие һайжаруулха тушаа онсо тэмдэглэгдэһэн байна. Ушар юуб гэхэдэ, «Знание» бүлгэмэй районно эмхиин хүдэлмэридэ бии байгаа дутагдалнууд элирүүлэгдэжэ, тэдэниие усадхаха онол арганууд заагдаа һэн.

Тэрэ тогтоолой газетэдэ толилогдоһоной һүүлээр хоёр долоон хоногой үнгэрхэ үеэр «Знание» бүлгэмэй районно эмхиин ээлжээтэ пленум зарлагдаһан байна. Тус пленум дээрэшье дутагдалнууд мүн лэ сэхэ руунь заагдажа, тэдэниие заһаха хэмжээнүүд хараалагдаа. Гэхэ зуура нёдондо бүлгэмэй нэгэшье пленум болоогүй гэжэ онсолхо хэрэгтэй. Уставай ёһоор, жэлэй туршада хоёрһоо үсөөн бэшэ пленум үнгэргэгдэхэ зэргэтэй юм. Тиихэдэ бүлгэмэй правлениин харюусалгата секретариин тушаал жэлэй туршада сүлөө байгаа гэжэ һануулаябди.

Дурсагдагша пленум дээрэ бүлгэмэй правлениин харюусалгата секретарь В. В. Палкин элидхэл хээ. Бүлгэмэй үнгэрэгшэ жэлэй финансова ажал ябуулгын шэнжэлэл хэхэдээ, түсэб оройдоол 30 процент дүүргэгдээ гэжэ тэмдэглэбэ. 208 лекци уншагдаа. Тэрэнэй олонхииень республикын түбһөө ерэһэн лекторнууд уншаһан байна. Улаан-Үдэ хотодо дүтэ оршоһон райондомнай мэдээжэ бэрхэ лекторнуудэй дуратайгаар ерэдэгынь һайн гээшэ.

Гэбэшье мэргэжэл ехэтэй эдэ лекторнуудэй хүсэ шадалые бидэ гүйсэд һайнаар хэрэглэжэ шаданагүй хабди. Жэшээлхэдэ, элдэб түхэлэй һуралсал эмхидхэхээр арга байгаа бшуу. Аяар 11 лектор дүршэлөө хубаалдангүй ябашаһан болоно ха юм. Тиимэһээ манай өөһэдымнай лекторнуудэй бирагүйгөөр хүдэлһэниинь ойлгосотой гэжэ һанагдана.

Урзанда Буряадай гүрэнэй багшанарай институдай бүлэг лекторнуудэй ерэһые мартагшагүйб. Харин нёдондо тус институдай хоёр лекторые асаржа ядашообди. Эндэ хоёр шалтагаан бии ха. Нэгэдэхеэр, районой хэмжээ ябуулгануудай календарна түсэбэй ёһоор, эхин эмхинүүдэй түрүүлэгшэнэрэй семинар октябриин һайндэрнүүдэй удаадахи үдэр эмхидхэгдэхээр хараалагдаһан байгаа. Тиимэһээ хүн зон мүртэй сугларааагүй. Хоёрдохёор, республикын «Знание» бүлгэмэй правлениин дэргэдэхи методическа соведэй хүтэлбэрилэгшэ Д. Д. Очировые асарха унаа яашье олдоогүй. Лекционно пропагандын талаар бирагүй байдалтай «Искра» колхозой парткомой секретарь В. И. Владимиров имагтал дурсагдагша лекторые уриха гэжэ дурадхаһан аад, асарха ябуулга эмхидхээгүй.

Лекционно пропагандын темэнүүдшье һүрхэй бэшэ. Үнгэрэгшэ жэлэй һүүлшын гурбан һарын дүнгүүдые харахада, литература, искусство, педагогико мэтын асуудалаар нэгэшье лекци уншагдаагүй байха юм. Энээнһээ тобшолбол, дурсагдагша һалбаряар мэргэжэлтэд ойлгууламжын хүдэлмэридэ хабаадалсахаяа болёо гээшэ ха. Эрдэм мэдэсынгээ талаар һайн бэлэдхэлтэй эдэ мэргэжэлтэдгүйгөөр ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулхань ехэ бэрхэтэй бшуу.

Энэ хүдэлмэриин бусадшье талануудые харахада, магтамаар юумэн олдоногүй хэбэртэй. Жэшээлхэдэ, хуули ёһо тухай мэдэсэ дэлгэрүүлхэ талаар судья В. В. Меньшиков оройдоол ганса лекци уншаһан байна. Хуули сахилгын зургаануудай бусад хүдэлмэрилэгшэд юу хэдэг юм бэ? Дотоодын хэрэгүүдэй таһагта яһала олон мэргэжэлтэд хүдэлнэ ха юм. Мүнөөнэй сагта, гэмтэ ябадалнуудай илангаяа олошороод байхада, үндэһэ баримтатай, ушар ёһо һонороор харуулһан лекцинүүдые уншахаар аргатай гэжэ һанагдана. Энэ хадаа тэдэнэй ябуулдаг ойлгууламжын ба һэргылэмжын хүдэлмэриин нэгэ түхэл маяг болохо бэлэй. Районой прокурор нютагайнгаа «Знание» бүлгэмэй правлениин түрүүлэгшэ байхадаа, энэшье асуудалые анхархаар байгаа.

Экологиин талаар эрдэм мэдэсэ үргэдхэхэ зорилго мүн лэ шухала юм. Зүгөөр оршон тойронхи байгаали хамгаалха тухай нэгэ лекци уншагданхай. Бүхы юумые шүүмжэлэлгээр дүүргэхэһээ һананагүйб. Бүлгэмэй правлениин харюусалгата секретарь В. В. Палкинай мэдүүлһэнэй ёһоор, ойлгууламжын хүдэлмэри һайжаржа эхилээ. Байгша оной январь һара соо районой 20 лектор, эхин эмхиин 40 лектор лекцинүүдые уншаад байна.

Мүнөө бүхы юумэ хубилган шэнэдхэжэ байһан сагта оршолонто түби дэлхэйнгээ олон ондоо үйлэ хэрэгүүд, өөһэдын ажабайдалай орёо хүндэ асуудалнууд тухай сэхэ руунь хүн зондо мэдээсэжэ байха угаа шухала гээшэ. Энэ ехэ хэрэгтэ лекторнуудэй дүүргэдэг үүргэ аргагүй ехэ байна гэжэ тэмдэглэлтэй.

Д. АБИДУЕВ,
«Знание» бүлгэмэй лектор.

БАЯН ОЛЗОТОЙ

Сэлэнгын загаһа үсхэбэрилдэг заводой коллектив һүүлэй хэдэн жэлэй туршада түсэбтэ даабаринуудаа амжалтатай дүүргэжэ, социалис мүрысөөндэ шалгарна. Үнгэрэгшэ жэлэй туршада 1200 центнер загаһа бариха түсэбтэй аад, үнэн дээрээ 1900 центнертэ хүргөө һэн. Түйлаһан амжалтаяа арьбадхан, байгша оной эхинһээ тэдэнэр урагшатай хүдэлнэ. Завод дотор дэлгэрһэн мүрысөөндэ Е. А. Селивановай хүтэлбэрилдэг загаһашадай бригада шалгарна. Тэдэнэр байгша оной түрүүшын кварталай түсэб болзорһоонь холо урид дүүргээ юм. Түсэбэй ёһоор, 630 центнер загаһа бариха ёһотой аад, болото дээрээ 782 центнер загаһа гүрэндэ тушааһан байна.

Мүнөө заводой коллектив байгша оной түрүүшын хахад жэлэй түсэбтэ даабаринуудые сүм дүүргэхын түлөө социалис мүрысөө дэлгэрүүлэн, үрэ бүтээсэтэйгээр ажаллана.

Н. БАТОМУНКУЕВ.

АРЕНДЭ: бодото байдал шиидхэхэ асуудал

УРДЫН ДУТАГ[...] ДАБТАГДАҺА[...]

һүүлэй жэлнүүдтэ гэхэ гү, али ороной Эдеэ хоолой программа бэелүүлхэ шанга эрилтын табигдаһанһаа хойшо үнгэрһэн хугасаа соо хүдөө ажахын һалбаринуудые хурдан түргэнөөр хүгжөөхэ талаар ажалай эмхидхэлэй олон ондоо шэнэ арганууд хойно хойноһоо һубарюулагдан нэбтэрүүлэгдэжэ туршагдабашье, горитой дүн түйлагдаагүй һэн. Урагшагүйдэһэн эдэ арганууд тэрэл өөрынгөө болзор соо хүлгөө, шууяа татаад лэ, гол хүсэниинь буурашадаг байгаа. Энэ удаа хүдөө ажахыда хамтын подрядай гурим нэбтэрүүлхэ тухай нилээд ехэ хүлгөөнэй эршэ баһал һуларжа, соробхилһон дүлэниинь бүхэжэ захалба. Эндэ эгээл гайхалтайнь гэхэдэ, мүнөө хүнүүд хамтын подряд тухай гэхэ гү, али энэ шэнэ аргын урдандаа огто үгы байһандал гэнтэ марташоо. Ушарынь хадаа, ажалай эмхидхэлэй энэ аргада нилээд найдажа, яаралтайгаар нэбтэрүүлһэниинь ашая харюулжа бираагүй. Эндэ нэгэ дутагдал бии байгаа. Эхиндэ ажалай эмхидхэлэй энэ шэнэ гурим нэбтэрүүлхэдээ бэлэдхэлэй, шэнжэлгын, зэргэсүүлгын ямаршье хүдэлмэри ябуулаагүй һэн. Тобшолбол, республикымнай ажахынуудта шэнэ арга үнэндөө нэбтэрүүлэгдээгүй, харин ээлжээтэ хэмжээнүүдые бэелүүлһэндэл шууя хүлгөө татажа үнгэргөө ха юм. Хэрбээ хамтын подрядые аша үрэтэйгөөр нэбтэрүүлхэ гэбэл, уридшалан ажахынуудай һалбари бүхэндэ энэ аргын али зэргын таарамжатай байхыень тодорхойлхо байгаа. Имэ хүдэлмэри ябуулангүй гэхэ гү, али коллектив бүхэнэй хэдэг ажалые һайнаар шэнжэлэншьегүйгөөр хэлсээ баталаад, хэрэгтэй саарһа дансануудыень бүридхөөд лэ дээдын хүтэлбэрилэгшэдтэ «нэбтэрүүлбэбди» гэжэ айладхадаг заншалтай бэлэй.

Энэ үедэ бодомжотой һанамжа, дурадхалнууд дэмжэгдэнгүй орхигдошодог һэн. Хамтын подрядай гуримые зарим һалбарида нэбтэрүүлхын аргагүй гэһэн тодо баримтатай дурадхалнуудые олондо мэдээсэл дамжуулдаг хэрэгсэлнүүдшье дэмжэгшэгүй бэлэй. Үнгэржэ ерэхэдээ имэ дурадхалыешни шэнэ аргада эсэргүүсэһэндэл тоолохо ушар олон байгаа. Диилэнхидээ өөрынгөө һанамжа тухай бэшээд асархадашни дээдын хүтэлбэрилэгшэд юун гэхэ хаб гэлсэхэшье ябадал бии һэн.

Хамтын подрядай гурим үргэнөөр нэбтэрүүлхэ хүдэлөөнэй улам дэлгэрхэ үеэр газетэнүүдтэ, радио болон телевиденеэр түрүүшын имэ коллективүүдэй амжалта тухай үрдилдэн харуулжа захалаа бэлэй. Харин республикын ажахынуудай һээлиин мал үсхэбэрилгэдэ хамтын подрядай гурим аша үрэтэйгөөр нэбтэрүүлхын аргагүй гэһэн тобшололтойгоор бэшэһэн минии статьяһаа «Правда Бурятии» газетэ, республикын радио-дамжуулгын комитет арсаа һэн. Манай фермэнүүд һү үйлэдбэрилхэ технологиингоо талаар онсо илгаатай байһан дээрэһээ шэнэ аргатай таарахагүй гэжэ бэшэһэн энэ статьяемни «Буряад үнэн», «Молодежь Бурятии» газетэнүүдэй журналистнууд зүб гэжэ тооложо, саг соогоо тунхаглаа һэн.

Богонихон болзор соо республикымнай колхоз, совхозуудай ажахы доторой подразделенинүүдэй дүрбэнэй гурбан хубидань хамтын подрядай гурим нэбтэрүүлэгдээ юм. Шэнэ гуримай хэрэглэгдэжэ байһан түрүүшын шатада тоо бүридхэл хэдэг органой хүдэлмэрилэгшэд тусгаар тоосоо бүридхэдэг байгаа гэхэ гү, али хододоо нарин хиналта доро бэелүүлэгдэжэ, захиран-зонхилжо, хүтэлбэрилэгшэдэй эрилтэ тэрэ дороо бэелүүлэгдэдэг байгаа. Үнгэржэ ерэхэдээ хамтын подрядай гурим нэбтэрүүлхэ талаар юрэ бусын мүрысөөншье эмхидхэгдээ. Тоо, бүридхэл хэдэг органой бэлдэһэн тоосооной ёһоор хүршэнэрһөө гээгдэлдэ ороһон ажахын хүтэлбэрилэгшэд хэзээдэшье зэмэлүүлжэ, шэнэ аргада хаалта хэдэг «дайсад» мэтээр харуулагдадаг байгаа.

Шэнэ арга нэбтэрүүлхэдээ һайшаамаар үрэ дүнгүүд түйлагдаа гү? Ондоо область, хизаарнуудта үйлэдбэринь, ажалайнь бүтээсэ дээшэлээ, мүн гаргашань хорожо, хүнүүдэй салин түлбэри нэмээ. Харин манай республикада салин түлбэриһөө ондоо ямаршье дүн дээшэлээгүй. Хэрбээ үнгэрһэн жэлнүүдэй дүнгүүдые зэргэсүүлэн харахада, республикадамнай шэнэ арга нэбтэрүүлһэнэй ашаар хүдөө ажахын продуктнуудые үйлэдбэрилхэ хэмжээн ехээр нэмээгүй байха юм. Жэшээлбэл, 1987 оной дүнгөөр республикымнай колхоз, совхозуудай гектар бүриһөө 13,7 центнер ороохо таряан, 78,3 центнер хартаабха, 143 центнер овощ хуряагдажа, үнеэн бүриһөө 2004 килограмм һү абаһан һаань, хамтын подрядай коллективүүд гектарай 13,8 центнер таряа, 79,6 центнер хартаабха, 144 центнер овощ суглуулжа, үнеэн бүриһөө 2110 килограмм һү һаагаа. Энэмнай ехэ түйлалта гү?

Хүдөө ажахын түүхэдэ хүнэй анхарал татаһан ямар нэгэ кампанигүй үе үгы ха. Хэрбээ нэгэ шэнэ аргын урагшагүйдөөһөө, нүгөөдэнь лэ һэлгэжэрхидэг заншалтай. Энэ удаа хамтын подрядай орондо арендна подряд бии болонхой, ээлжээтэ шууяа, хүлгөө үүсхэжэ байна. Эндэ ажалай эмхидхэлэй шэнэ гурим болохо арендна подрядые муушалнагүйб. Зүгөөр энэ гуримые урдынхидаал адли нэбтэрүүлэнгүй, һайн бэлэдхэлтэйгээр, гүнзэгы шэнжэлэлгэтэйгээр хэрэглэхые уряалнаб.

Мүнөө арендэ тухай булта хэлсэнэ. Заримдаа гайхахаар байха. Бидэ нэгэ аргаһаа нүгөөдэнь яагаа түргөөр ородог болоо гээшэбибди.

Арендна харилсаан, арендэ үгэгшэд тухай, хубиин зөөриин түхэл шэнжэ тухай СССР-эй Хуулинуудай баталагдан абтаһаа холо урид, 1988 онһоо энэ гурим өөрынгөө һуури оложо захалаа. Тиихэдээ үндэһэн шухала олон асуудалнуудай үшөө шиидхэгдээгүй байхада арендна подрядай гурим түлэг дундаа нэбтэрүүлэгдэжэ, гансашье манай республикада бэшэ, мүн бүхы Россин статистикын управленидэ үшөө нэгэ тусгаар тоосооной бүридхэл хэгдэдэг болоо. Тодорхойлбол, мүнөө Буряад орондомнай арендна подрядай гурим 55 колхоз, совхозуудта гэхэ гү, гурбадахи ажахы бүхэндэ нэбтэрүүлэгдэнхэй.

1989 оной эхинэй дүнгөөр үхэр малай 8 процентнь, тэрэ тоодо үнеэдэй 9,5, хонидой 13, хахалагдаһан газарай 12,7 процентнь арендаторнуудта үгтэнхэй байгаа юм. Тиин арендна подрядаар ажаллагшаднай үнгэрһэн жэлдэ хэр зэргын олзотой гараа гээшэб гэжэ зэргэсүүлэн харахада, һайрхамаар юумэн үгы. Ямар ушарһааб гэбэл, нэгэдэхеэр, арендна подрядай гуримые урдынхидал гэхэ гү, али хамтын подрядтал адляар ямаршье бэлэдхэлгүйгөөр нэбтэрүүлһэнэйнь үрэ дүн дахяад харагдажа захалба бшуу.

Хамтын подрядай болон арендаторнуудай [illegible] дэ доогуур [illegible] ряашанаа ёһотой [illegible] болгоогүй ха юм. [illegible] хэлэбэл, ажахы [illegible] рядай мэдэлдэ [illegible] даторнуудай [illegible] мэтэ ажалаа [illegible] хэхэ аргагүй [illegible] нэй урданайхидаа [illegible] гаа хүтэлбэрилэгш[illegible] жэлтэдэй [illegible] гээшэ. Жэшээлбэл, Ивалгын районой [illegible] та» колхоздо [illegible] арендна подрядай [illegible] ажалаа эмхидхэ[illegible] арендаторнууд [illegible] шалан, зэр зэмсэг [illegible] техникэ даажа [illegible] ажалаа өөһэдөө [illegible] дүүрэн эрхэтэй [illegible] мнай ондоохон [illegible] зой правлениин [illegible] арендаторнуудта [illegible] раа хэзээ үһалиг[illegible] ень зонхилхо, [illegible] агрономынь эрхэ[illegible] рынгөө заабари [illegible] саарһан дээрээ [illegible] той ээзд болоһон [illegible] нууд өөһэдөө [illegible] гүй, урдынхяараа [illegible] зандаа байгаа. [illegible]

Мүнөө арендна [illegible] рим нэбтэрүүлхэ [illegible] нэгэ асуудал [illegible] бооно. Хэрбээ [illegible] тын подрядай [illegible] рүүлхэ хүдэлмэри[illegible] тистикын управле[illegible] хэһэн тусхай [illegible] руулагдадаг байна [illegible] арендна подрядай [illegible] тэрүүлгэмнай [illegible] шуулагдаха болоно [illegible] мэһээ байгша [illegible] бидэ хүдөө ажахы [illegible] шэнэ гурим [illegible] лаар үшөө ехэ [illegible] лахамнай холо [illegible] байна. Шэнэ хуули [illegible] нютагуудые хүгжэ[illegible] ори ганса арга [illegible] һан арендна [illegible] рүүлбэл, ажахынууд [illegible] альнаар урмашуул[illegible] на ха юм.

Ажалай эмхидхэл[illegible] гын нэбтэрүүлэгд[illegible] шэриһээ гараагүй [illegible] арендна подряд [illegible] хэшье эрхэгүй [illegible] гаа. Тиин СССР-эй [illegible] нүүдэй Соведэй [illegible] 1989 оной декабрь [illegible] шиидхэбэрээр [illegible] ССР Союзай ба [illegible] публиканудай Ху[illegible] һэн һууринуудтай [illegible] ури шэридэ ороһон [illegible] дай газар болон [illegible] даажа абаад, [illegible] прияти, таряашанай [illegible] ператив болон [illegible] хүдөө ажахы [illegible] жэлһээ богони [illegible] роор хэлсээ [illegible] балнь, түлбэриин [illegible] үнгэргэһэн колхоз [illegible] дай ури шэри [illegible] Игээд ерэхэдээ, [illegible] хуулиин ёһоор [illegible] хүтэлбэрилэгшэд [illegible] түргэн гарахын [illegible] нуудай коллектив[illegible] олоор эмхидхэжэ [illegible] шэ. Тобшолбол, [illegible] хүгжөөхэ талаар [illegible] жогүй ябадалһаа [illegible] Үрэ гаранагүй [illegible] хууляар баталагда[illegible] подряд аша үрээ [illegible] уридшалан хэлэхэ [illegible] Минии һанахада, [illegible] гүй, һайнаар бэлд[illegible] жэ, шэнэ гурим [illegible] болоо һаамнай, [illegible] шатай байха һэн.

А. ДЕР[illegible],
экономикын [illegible]

АЖАҺУУДАЛҺАА БҮХЫ ЮУМЭН ЭХИТЭЙ

Улаан-Үдын авиационно нэгэдэлэй бии болгогдоһоор табин жэл үнгэрөө. Предприятиин хүдэлмэришэдэй ажаһуудаг һуурин эдэ жэлнүүдэй туршада хүгжөөгдэжэ, томо тосхон болонхой. Ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын, худалдаа наймаанай, элүүрые хамгаалгын, хэлхеэ холбооной, ниитын эдеэ хоолой болон хүндэ хэрэгтэй бусад объектнууд эндэ бии юм. Гэбэшье мүнөө үе сагайхяар бодоод үзэхэдэ, социально-ажаһуудалай энэ һалбари хүн зоной мүнөөнэй эрилтэдэ хүрэнэгүй. Тиимэһээ хүдэлмэришэдэй һуудаг тосхониие хүгжөөхэ зорилго табигдана.

Мүнөө эгээл хүндэ асуудалнуудай нэгэн гэхэдэ, хүдэлмэришэдые гэр байраар хангалга болоно. Заводой мэдэлдэ 465,3 мянган дүрбэлжэн метр талмайтай гэр байра бии юм. Нэгэ хүндэ дунда зэргээр 12,2 дүрбэлжэн метр хүртэнэ гэхэ гү, али ниитэ союзна нормативай 90,3 процент болоно. Бүхы гэр байрын 88 процентнь гүйсэд болбосон түхэлтэй, 5,6 процентнь хүсэд болбосон түхэлтэй болгогдоогүй, 6,4 процентнь болбосон түхэлгүй байрын гэрнүүд болоно. 45,4 мянган дүрбэлжэн метр талмайтай кооперативна 10 гэр, хубиин 1549 гэр бии юм. Хубиин гэрнүүдтэ мүнөө 4319 хүн ажаһууна. Гэбэшье имэ гэрнүүдэй тоо һүүлэй жэлнүүдтэ үсөөржэ байнхай. 1986 онойхитой жэшэжэ үзэбэл, хубиин 103 гэр задалагдажа абтаа. Тиигэжэ заводой мэдэлэй гэр байрада ажаһуугшадай тоо һүүлэй хоёр жэлэй туршада 3.5 мянган хүнөөр олон болсо. Байрын гэрнүүдэй барилгын унжагайруулагдаһанһаа уламжалан, хүн зониие гэр байраар хангаха асуудал улам орёо болоно бшуу. Арбан хоёрдохи табан жэлэй гурбан жэлэй туршада байрын 8 гэр баригдажа, ашаглалгада оруулагдаа. Үнгэрһэн жэлдэ 60 бүлын байха нэгэ, 80 айлай байха кооперативна гэр баригдаа.

Байрын олон гэрнүүд унинэй баригдажа заһабарилагдахаар болонхой юм. Заводой гэр байрын-коммунальна управлениин, 52-дохи цехэй хүдэлмэришэд байрын гэрнүүдтэ бага сагашье, капитальнашье заһабарилга хэдэг гээшэ. Управлениин хүдэлмэрилэгшэд жэлдээ хоёр дахин бүхы гэрнүүдые шалгажа, тэрэнэй үндэһөөр хүдэлмэриин график зохёодог гуримтай. Жэлэй туршада 4—5 гэр капитальнаар заһабарилагдана.

Манай тосхондо эдеэ хоолой, промышленна эд бараанай магазин дутал дана. Жэшээлхэдэ, эдеэ хоолой магазинуудаар хангагдаса ниитэ союзна нормативай 53,9 процент, промышленна эд бараанай — 65,2 процент болоно. Арбан хоёрдохи табан жэлэй гурбан жэлэй туршада хилээмэнэй, кулинарна зүйлнүүдэй магазин баригдаһан байна. Мүн Камовай үйлсэдэ оршоһон магазинда архи худалдахаяа болижо, һүнэй магазин болгогдоо. Восточный тосхондо хушалтатай дэлгүүр баригдажа, 1987 ондо ашаглалгада үгтөө һэн. Энээнэй ашаар худалдаа наймаанай талмай ехэ болгогдоо. Эндэ томо универсам 1991—1992 онуудай туршада ашаглалгада оруулагдахаар түсэблэгдэнэ. Тиигэжэ худалдаа наймаанай талмайгаар хангагдаса нормативта дүтэлхэ жэшээтэй.

Ниитын эдеэ хоолой предприятинууд үсөөн гэжэ хэлэхээр. Илангаяа Восточный тосхондо хоморддоно. Тиимэһээ ниитын эдеэ хоолой шэнэ объектнүүдые бариха хэрэгтэй болоно. Районой, городой хабаадалгагүйгөөр энэ асуудалые шиидхэхэнь бэрхэ юм. 150 һууритай кафеһээ бэшэ ниитын эдеэ хоолой нэгэшье предприяти Восточный тосхондо арбан хоёрдохи табан жэлэй туршада баригдахагүй байна. Гэбэшье энэ асуудалые шиидхэхэ талаар ямаршье хэмжээнүүдые абангүй байхын аргагүй һэн. Ниитын эдеэ хоолой кооперативуудые байгуулга, арендна подрядай гурим нэбтэрүүлгэ энэ асуудалые шиидхэхэ хэрэгтэ нүлөөлэлсэхэ байна. Үнгэрэгшэ жэлдэ кооперативна «Каравай» кафе хүдэлгэгдэжэ эхилээ, стадиондохи кафе нэгэ бригада арендэдэ абаа. Байгша ондо 60 һууритай хүүгэдэй кафе нээгдэхээр хараалагдана.

Һүүлэй жэлнүүдтэ һургуулиин наһа гүйсөөгүйшүүлэй, һургуулиин наһанай хүүгэдэй тоо олошороо. Харин энээнэйнь зэргээр һургуули, саад баригдана гэхын аргагүй. Тосхоной табан һургуулида 6 мянган һурагшад һурана. Энэнь тусхай нормативһаа 1896 хүнөөр олон болоно. 1176 һууритай 27-дохи һургуули баригдажа дүүргэгдэжэ байна. Тус һургуулиин ашаглалгада оруулагдаашье һаа, энэ асуудал хүсэд шиидхэгдэхэгүй юм. Бассейнтэй, мүнөө үеын эрилтэдэ таарама проекттэй хүүгэдэй саад Восточный поселогто 1988 ондо баригдаа һэн. Гэбэшье саадта хүүгэдээ ябуулха дуратайшуулай мэдүүлгэнүүд олон байһаар. Байгша ондо 320 һууритай сад-комбинат ашаглалгада тушаагдахаар хараалагдана. Ерэхэ табан жэлэй туршада имэ хоёр сад-комбинат баригдаха ёһотой.

Элүүрые хамгаалгын объектнүүд, илангаяа больницанууд үсөөн байһаар. Дүрбэдэхи больницада 360 орон бии юм. Харин энэмнай тон бага гээшэ. Хоёр дахин ехэ оронтой больница хэрэгтэй. 850 хүндэ медицинскэ хангалга халаанай туршада үзүүлхэ поликлиникэ 1987 оной эсэс багаар ашаглалгада тушаагдаа һэн. Тиигэжэ поликлиникэдэ хүн зондо медицинскэ хангалга үзүүлхэ арга олгогдоо. Гадна профилактори үргэдхэхэ шухала. Мүнөө эндэ нэгэ доро 100 хүн бэе махабадаа һайжаруулха аргатай байна. Арбан гурбадахи табан жэлдэ шэнэ профилакториин барилга эхилэгдэхээр хараалагдаа. Мүн хүүгэдэй элүүржүүлгын комплекс баригдаха юм.

Спортын, ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын байшангуудые барихаар болонхой. Хүн зоной ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын байшан барилгын документаци зохёогдожо эхилээ. Барилгын материалнуудай магазинай эгсэ урда энэ байшан бодхоогдохо юм. Социально-соёлой, ажаһуудалай талаар бусадшье олон асуудалнууд шиидхэгдэхэ ёһотой. Тиимэһээ имэ объектнүүдэй барилгада нэгэдэлэй коллектив гол анхаралаа хандуулна.

В. АРТАМОНОВ,
авиационно нэгэдэлэй генеральна директорэй орлогшо.

Малай үбэлжэлгын эгээл түлэг дунда үнгэрдэг хонидой түл абажа түлжүүлхэ харюусалгата хаһа «Искра» колхоздо эмхитэй гуримтайгаар түгэсхэгдэжэ байна. Энэ жэлдэ дурсагдагша ажахын эхэ хонидой арбан отаранuудай хахадынь 100 эхэ хонин бүриһөө 100 хурьга абанхай түлжүүлнэ. Тиихэдэ унинэй дүршэлтэй хонишон Павел Фадеевич Мальцевай даадаг отарада 100 эхэ хонин бүриһөө 112 хурьган абтаа юм. Һүүлэй мэдээгээр ажахын хонишодой бригаданууд бүхыдөө 6 мянга гаран хурьга абанхай гэхэ гү, али энэ жэлдэ 5232 хурьга абахаар хараалһан түсэбөө горитойгоор үлүүлээд байна. Байгша оной эдэ дүнгүүд нёдондонойхиһоо нилээд дээгүүр байха юм.

Гол һалбаримнай—хонин ажал

БУЛТАНАЙ ОРОЛДОЛГО

Хонхолын хонишодой түйлаһан энэ амжалта юунһээ эхитэйб гэбэл, нэгэдэхеэр, ажалай эмхидхэлэй шэнэ гуримаар ажаллажа захалһан хонишодой бригаданудай гэшүүд харюусалгаяа эрид дээшэлүүлээ. Гол түлбэрээ эсэсэй дүнгөөр гэхэ гү, али бухыдөө абтаһан олзынгоо зэргээр абадаг болоходоо, хонишод хүдэлмэридөө ондоохоноор хандадаг болобо бшуу. Гадна һүүлэй үедэ колхозой зооветеринарна албанай хүдэлмэрилэгшэдэй эдэбхитэй, үүсхэлтэйгээр ажаллаһанай аша үрэ эндэ харагдаа. Ушарынь хадаа тус ажахын зооветеринарна мэргэжэлтэд хонишодой дунда һуралсал эмхидхэжэ, түрүү арга, технологинуудтай танилсуулһан байха. Жэшээлбэл, малай үүлтэр һайжаруулха кооперативай мэргэжэлтэд нёдондо намартаа 4401 эхэ хони искусственна аргаар үрэжүүлээ юм. Бүхыдөө энэ ажахыда 6036 эхэ хонин үрэжүүлэгдэһэн байна. Колхозтой аша үрэтэй хэлсээ баталжа, хонишодой харюусалгата хаһадань горитой туһаламжа үзүүлһэниинь мүнөө харагдажа байна.

Юрэнхы дээрээ ажахын хонишодой бригаданuудта түл абаха харюусалгата хаһань урдынхиһаа нилээд эмхитэйгээр үнгэрнэ гэжэ тэмдэглэхээр. Гэбэшье колхоздо зарим хонишодой даалгагдаһан ажалдаа ямараар хандадаг байһаниинь элиржэ захалба. Жэшээлбэл, зарим бригаданuудта эхэ хонидойнь сүм хурьгалаад байхада, нүгөөдэдэнь тон унжагайрна. Тусхайлан хэлэбэл, ахалагша хонишон А. П. Оловянниковай даадаг отарада ажаллагшад аяар бүри февралиин 26-да 100 эхэ хонин бүриһөө 103,7 хурьга абанхай байхадань, хүршэ Н. А. Трофимовай бригада 100 эхэ хонин бүриһөө 81,6 хурьга түлжүүлжэ байгаа. Нэгэ ажахын эдэ бригаданuудта хонидой түл абажа түлжүүлхэ хаһань юундэ жэгдэ болзорто үнгэрөөгүйб гэхэдэ, эхэ хонидоо искусственна аргаар үрэжүүлхэ хаһадаа тус ажахын хонишод бултадаа һайнаар бэлдэжэ бираагүй байһаниинь эндэ элирбэ. Аяар бүри эхэ хонидые үрэжүүлхэ хаһаяа хэмһээ үлүү гаратар унжагайруулһаниинь түл абалганьшье удаан болзор соо үнгэржэ байна бшуу. Тобшолон хэлэбэл, хонишодой бригада бүхэнэй түйлаһан дүнгүүд коллективэйнь гэшүүдэй эдэбхи оролдолгоһоо эхитэй ха юм.

Дурсагдагша ажахыда дүршэлтэй, арга шадабаритай хонишод олон юм. Жэшээлбэл, тэдэнэй нэгэн Г. М. Рычков 1985 ондо эмэ зуһагуудые даажа абаһанһаа хойшо жэл бүхэндэ 100 эхэ хонин бүриһөө зуу гаран хурьга абажа, бүрин бүтэнөөр түлжүүлнэ. Байгша ондошье тус бригада эхэ хонин бүриһөө хурьга абанхай, гарза хоролтогүй түлжүүлжэ байна.

Мүнөө хонишодой хурьга абаха харюусалгата хаһын түрүүшын шата үнгэржэ байна. Удаадахинь — абтаһан түл түрэсэеэ бүрин бүтэнөөр тэнжээжэ, ногоон дээрэнь гаргажа, эхэһээнь амярлаад тушааха гээшэ бүришье харюусалгатай, эгээл хүндэ хүшэр шатань мүн. Энээндээ колхозой хонишод уридшалан һайнаар бэлдэнэд.

— Һүрэг хониднай гэмгүй ондо орожо байна. Үбһэ тэжээл хоморджо, тухашаруулан алдаа. Энэ үбэлжэлгын дүнгүүдһээ тобшолол хэжэ, хонидтоо үбһэ тэжээл элбэгээр, шанартайгаар бэлдэхын түлөө оролдохо болонобди, — гэжэ ажахын ахамад зоотехник М. А. Бурлаков хэлээ һэн.

Мухар-Шэбэр.

В. ШИРДАРМАЕВ.

ШЭНЭ ДЭЛГҮҮР

Сэлэнгын районой түб хото республикын томо хото городуудай нэгэн мүн. Теэд һүүлэй саг болотор Гусиноозерскдо дулаан базаар байгаагүй һэн. Тиин хотын ажалшад имэ базаар бариха захил депутадта кандидадуудта үкинэй үгэдэг байгаа. Хүн зоной эрилтые бэелүүлэн, 690 дүрбэлжэн метр талмайтай дэлгүүр тээмэндэ ашаглалгада тушаагдаба. Хушагдамал дулаан энэ дэлгүүр соо хүдөө ажахын продукци худалдаха таатай эрхэ байдал зохёогдонхой юм. Гадна зунай үедэ хэрэглэгдэхэ павильон рыногэй хажууда баригдаа. Тэрэ 900 дүрбэлжэн метр талмайтай. Тус объектые барихада хэрэгтэй түмэр зүйлнүүдые Гусиноозерскын радиозаводой коллектив үгэһэн байна. «Бурятэнергострой» трестын барилга-хабсаралгын 4-дэхи управлениин коллектив энэ дэлгүүрые барижа, ашаглалгада тушаагаа. Буркоопсоюз энэ барилгые мүнгэ зөөреэр хангаа гэжэ тэмдэглэмээр.

Иигэжэ Гусиноозерскын ажалшад жэлэй ямаршье сагта нишэ ерэжэ, мяха, овощ болон хүдөө ажахын бусад продукци абаха аргатай болоо. Районой колхоз, совхозуудта таатай байхань дамжаггүй.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: шэнэ дэлгүүр дээрэ Ленинэй нэрэмжэтэ колхозойхид мяханай зүйлнүүдые наймаална.

В. ЧЕРНЫХЭЙ фототекст.

Совет орон дотор

ТУРА (Красноярска хизаар). Эвенкнүүдэй Ессей тосхондо ажаһуугшад хэдэн час ниидээд, Яхадта ажаһуудаг түрэлхидтөө айлшалжа ошохо аргатай болоо. Тус тосхондо гол түлэб яхадууд ажаһуудаг юм. Турын авиапредприятиин самолёдууд Ессей ба Оленек һууриин тосхонуудай хоорондо саг үргэлжэ ниидэдэг болонхой. Оршон гараад байһан жэлдэ Сибириин авиаторнууд үшөө нэгэ шэнэ замаар ниидэнэ. Ямало-Ненецкэ автономито округой районой түб Красноселькуптай үсөөн тоотой селькупуудай һууриин тосхонуудые пассажирска самолёдуудай рейснүүд холбоһон байна.

МИЛЬКОВЭ (Камчатска область). Эндэхи ой модоной ажахынууд хоорондын ажахын хүдэлмэрилэгшэд элүүр байха гэжэ оролдодог болонхой. Предприятида бэелүүлэгдэдэг «Элүүр энхэ» гэһэн программые бэелүүлхэ зуураа, жэлэй туршада үбдөөгүй хүнүүдэй амаралтада гурбан үдэр нэмэхэ гэһэн шиидхэбэри профкомой дурадхалаар ажалша коллективэй совет баталан абаа һэн. Ажахын тоосооной гуримаар хүдэлдэг тус ажахы хүдэлмэришэдэйнгөө һуудал байдалда онсо анхарал хандуулдаг юм. Жэшээнь, эндэ эхэнэрнүүдэй хүдэлмэриин үдэр хоёр часаар богони болгогдонхой. Социальна эрилтэ хэрэглэмжэнүүдтэ хэрэгтэй бүхы гаргашанууд материальна урмашуулгын жасаһаа хэгдэдэг юм.

НОРИЛЬСК (Красноярска хизаар). Модоной зоргоодоһоор плитэ болон мебель үйлэдбэрилхэ завод Норильскын захада баригдажа эхилээ. Югославиин «Генералэкспорт» фирмэтэй баталһан хэлсээнэй ёһоор, тус предприяти 1992 оной эсэс тээшэ бэлэн болгогдожо, ашаглалгада оруулагдаха юм. «Ехэ газарһаа» хойто зүгэй энэ хотодо мебель асархада, ехэ үнэтэй бололо үгэдэг. Гэхэ зуура Норильскын горно-металлургическа комбинат жэл бүри 250 мянган шахуу кубометр модо үйлэдбэридөө хэрэглэхэдэнь, тэрэнэйнь 35 процентнь зоргоодоһон ба хибэдэһэн бололо һаладаг юм. Энэ үлөөдэһэ хэрэглэжэ, жэл бүри 50 мянган кубометр модоной зоргоодоһон плитэ үйлэдбэрилхэ гэжэ хараалагдана. Заводто Югославиин технологёор имэ плитэнүүдээр мебелиин гарнитурнууд, кухниин мебель — жэлдэ бүхыдөө 220 мянган зүйл бүтээхэ гэжэ хараалагдана.

ГРОЗНЫЙ. Газараа һайнаар бэлдэжэ, эршэмтэй технологи баримталан, Чечено-Ингушетиин тусхай шэглэлтэй ажахынуудта саахарай свекло тарижа эхилээ. Подрядна бригаданууд болон звенонууд намарай паар саг болзортонь хахалһан, үбэлдөө шииг нойто тогтоожо, газараа һайнаар шиигтүүлһэн байгаа. Хадата хизаарта жэл бүри 9 мянган шахуу гектарта саахарай свекло таригдадаг.

ТАШАУЗ (Туркмениин ССР). Эндэ һаяхан үүдэеэ сэлиһэн худалдаа наймаанай шэнэ түб «Ургенч» гэжэ нэрлэгдэбэ. Томо универмаг, ресторан, дүн хамта 700 шахуу дүрбэлжэн метр талмайтай магазинууд тэрэнэй бүридэлдэ ороно. Областиин эд хэрэглэгшэдэй холбооной барилгашад тус түбые ашаглалгада тушаагаа юм.

ТБИЛИСИ. Республика дотороо овощ ехээр тарижа ургуулдаг Гардабанска районой механизаторнууд рассада һуулгадаг хэдэн арбаад машинануудые полидо гарганхай. Эндэ капустын рассада һуулгажа захалаа. Нютагай эрхэ байдалда һайнаар ургадаг «Дербент» ба «Южанка» гэһэн эртын сортнууд гол түлэб хэрэглэгдэнэ.

ФРУНЗЕ. Һаяхан Киргизэй нииислэл хотодо эдир хүгжэмшэдэй республиканска олимпиада түгэсэбэ. Бүхыдөө эдир бэлигтэнэй энэ мүрысөөндэ хүүгэдэй хүгжэмэй һургуулинуудай хоёр зуун шахуу хүмүүжэмэлнүүд хабаадалсаа һэн. Олимпиадада илагшадай дунда Таласһаа, США-һаа, Фрунзе хотоһоо, Киргизэй бусад хото городууд [illegible] нуудһаа ерэһэн [illegible]

БЕЛГОРОД - ДНЕ[illegible] (Одесскэ область) [illegible] материалаар меди[illegible] нүүдые үйлэдбэри[illegible] то нэгэ дахин [illegible] шприцүүд олоор [illegible] эхилээ. Баруун Гер[illegible] нер Камменн» фи[illegible] хэрэгтэй түхеэрэлг[illegible] далдаа юм. Шпри[illegible] тээжэ, суглуул[illegible] автомадай туһал[illegible] дэнэ. Мүнөө жэлдэ [illegible] ти 100 миллион ш[illegible] бэрилхэ юм.

ЛЕНИНГРАД. Гурб[illegible] ган жэлэй эхинд[illegible] ша ямар байха[illegible] А. И. Герценэй нэр[illegible] шанарай институд[illegible] байгуулагдаһан [illegible] методическа нэгэд[illegible] далда харюу үгэ[illegible] Тус нэгэдэл хада[illegible] соохи имэ шэгл[illegible] һургуулинуудай [illegible] ба эрдэмтэдэй [illegible] нуудые согсолхо, [illegible] нүүдтэ багшанар[illegible] хэрэгые шэнжэлх[illegible] нарые бэлдэхэ [illegible] зануудые турша[illegible] обществодо ажа[illegible] хүнүүдтэ һайн [illegible] хо һургуулинууд[illegible] хо гээшэ шэнжэлг[illegible] сэй зорилго боло[illegible] жэ эхилһэн һург[illegible] цейнүүд, авторск[illegible] нууд ба һургуули[illegible] торинууд тус нэгэ[illegible] ратори» болохо [illegible]

Мүнөөдэр — Элүүр энхын бүхэдэлхэйн үдэр

...АЛИИН ҮРИ БЭЕШЬЕ ҺАА...

хэ-һудалай, амилдаг ба эдеэ хоол буйлуулдаг органуудай үбшэлэлгэ, элдэб эсын хабдар, аллерги, усал гэхэ мэтын дэлгэржэ, олон болохо ушарнуудһаа элирнэ.

Хэрбээ өөһэдынгөө автономито республикые иимэ шэнжэнүүдээрнь абажа хараха болоо һаамнай, ороноймнай бусад ондоо регионуудтал адли (Ангарск, Кемерово, Дунда Азиин районууд болон бусад), экологическа болон социально-ажаһуудалай талаар зогсошогүй аюулда орохоёо байнагүйбди гэхэ хэрэгтэй. Зүгөөр хүн зонойнгоо бэеын элүүр энхэ байдалай талаар хангалтагүй байдалтайбди.

Эрхүүгэй ГИДУВ-гэй шэнжэлэлгын дүнгүүдэй ёһоор, Буряадай АССР-эй городой болон хүдөөгэй хүн зоной наһанай ургалтын эгээл ехэ хэмжээн 1986—1987 онуудта хүртэһэн аад, 1988 ондо эрид доошоо унажа, 69,5 наһа хүрэһэн байна. Тэрэ тоодо эрэшүүл 64, эхэнэрнүүд 74,1 наһа эдлэһэн болоно. Тиихэдэнь Россин Федераци дотор хүнэй наһан дунда зэргээр 69,9, тэрэ тоодо эрэшүүлэй 64,8, эхэнэрнүүдэй 74,4 жэлдэ хүрөө. 1989 онһоо эхилжэ, манай республикын хүн зоной наһанай хэмжээн хорохоор хүлеэгдэнэ. Энэ хадаа хүн зоноймнай бэеын муудаһаниие гэршэлнэ.

Хүн зоной тоогой үсөөрэлгын шалтагаануудай нэгэн — үбшэн юм ааб даа. Тэдэнэй дундаһаа шуһанай ябаса хангадаг органуудай үбшэнгүүд түрүү һуури эзэлнэ. Хабдарта үбшэнгүүд — удаадахи, усал аюул — гурбадахи, амилалгын органуудай үбшэнгүүд дүрбэдэхи һуурида гарана. Тиигэбэшье ажал хэжэ байһан хүнүүдэй элдэб усалда орожо, наһа бараха ушарнууд эгээл олоор үзэгдэнэ. Һүүлшын гурбан жэлдэ тэрэ жаахашье хороногүй.

Зүрхэ һудалай үбшэнһөө болжо, инвалид болохо ушар республикымнай хүн зоной дунда нилээд элбэгжэнхэй. Материально-техническэ үндэһэ һуурияа һайжаруулангүй, спортивна талмайнууд болон стадионууд, амаралтын газарнуудые олошоруулангүй, зүрхэнэй үбшэ аргалха түбгүйгөөр иимэ байдалаа заһажа шадахагүйбди. Районууд хоорондын кардиологическа кабинет болон таһагуудые, ажахынууд хоорондын эмнэлгын газарнуудые, республиканска кардиологическа түб болон реабилитационно нэгэн ниитэ түб гэхэ мэтые бариха, хүгжөөхэ асуудалнуудые хойшолуулашагүй түргэнөөр шиидхэхэ ёһотойбди.

Элүүр энхэ ажабайдал сахяад, үбшэнһөө зүбөөр һэргылэлгэ хээд байхада, элдэб үбшөөр үбдэнгүй байлга 50—70 процент болодог юм. Гэхэ зуура, материальна үндэһэ һуурягар хүсэд хангагдангүй, физкультура болон спортоор бэеэ хүдэр шамбай болгохо гэжэ һэдэлгэмнай хубхай хооһон уряа лозунг болодог гээшэ.

Оршон тойронхи байгаалиимнай муудажа байһанһаа болоожо, республика соомнай бүхыдөө, мүн зарим районуудта хабдарта үбшэнгөөр үбдэхэ ушарнууд үсөөн бэшэ үзэгдэдэг болоо. Тиихэдэ амилдаг органуудай үбшэн мүн лэ дэлгэрэнхэй.

Хүн зоной эдеэ хоолой шанарай, ажаһуудалайнь хэмжээнэй болон оршон тойронхи байгаалиин муудаһаниие булшархайн үбшэнгүүдэй, тэрэ тоодо саахарна диабедтэй хүнүүдэй диспансерһэ бүридхэлдэ олоор абтадаг болоһониинь гэршэлнэ.

Республикын хүн зониие һайн шанартай уһаар хангалгада горитой дутагдалнууд бии. Хүн зоноймнай 10 процент нэмэл уһатай газарһаа уһа хэрэглэһээр зандаа. Тиимэһээ гэдэһэ доторой үбшэнгүүдэй элбэг байханьь үндэһэтэй болоно бшуу.

Оршон тойронхи байгаалиимнай пестицидүүд болон минеральна утэгжүүлгэнүүд бузарлана гэхэ шухала. Пестицидүүдые үйлэдбэрилгэ орон доторнай 1960 онһоо хойшо 33 мянган тонноһоо 327 мянган тонно хүрэтэр (гадаадаһаа худалдажа абаһанаа тоолонгүйгөөр) ехэ болоһон байха юм. Харин манай республикада 1986 ондо 697 тонно хэрэглэгдэһэн һаа, 1989 ондо 312 тоннодо хүргэгдөө. Тиигэбэшье ажахынуудаар ябажа харахада, тэдэниие хадагалха талаар байдал муу байна. 36 мянган тонно минеральна үтэгжүүлгэ сэнхир хүхэ огторгой доро ямаршье хушалтагүй һула хэбтэнэ. Саһа, бороогой уһантай тэрэ газарай хүрьһэ уруу шэнгэжэ, ургамалда болон амитадта, эсэстэнь хүнүүдтэшье хорон боложо эрьенэ. Тэрэнһээ тодхортожо, анеми, эдэбхитэй туберкулез, вируснэ гепатит, хсолойн үбшэн гэхэ мэтээр хүнүүдэй үбшэлхэнь түргэдэнхэй ха юм. Илангаяа 14 хүрэтэр наһатай үхибүүдтэ энэ хэлээшэмнай сэхэ хабаатай байна.

Тоолохо, дурдаха болоо һаа, шорой шохой хаядаг газарнууд, хотын гудамжаар ябадаг транспорт, промышленна шууяан, радиаци гэхэ мэтэһээ эхилээд, хүн зоной бэеын элүүр энхэдэ нүлөөлдэг юумэн олон ааб даа. Тиимэһээ эдэ асуудалнуудые һалбаринуудай болон территориальна «Элүүр энхэ» гэһэн программада заабол оруулжа, һаяын сагта дээдэ хэмжээндэ дүүргэхэ шухала.

В. ПЕРМЯКОВ,
республикын санэпидстанциин отделениие даагша.

Автор энэ статьягайнгаа түлөө гонорарые «Энэрхы сэдьхэлэй» жасада оруулхые гуйба.

ГУШАН ТАБАН ЖЭЛДЭ БАГШАЛААД...

СВЕТЛАНА Савельевна Садовская 1955 ондо Буряадай гүрэнэй багшанарай институт дүүргэжэ нютагайнгаа һургуулида түрүүшынгээ хэшээл үгэһэн юм.

Тэрэ сагһаа хойшо гушан табан жэл урилдаһан мэтэ үнгэрөө даа. Теэд анхан шэлэһэн мэргэжэлээрээ хэжэ ябаһан ажалдаа шуналтайгаар, харюусалга ехэтэйгээр хүдэлхэ хэрэгтэй ха юм. «Хэжэ ябаһан ажал гээшэ, наһанай ошоошье һаа, үлэхэ болоно ха юм,— гээд Светлана Савельевна үнгэрһэн жэлнүүдээ һанан, дурсан хөөрэнэ.—Эдэ гушан табан жэлнүүд, хоорондоо адлиханууд бэшэ, ондоохонууд юм. Багшын ажалай эрилтын адли байбашье, багша бүхэнэй даалгагдаһан хэрэгтээ хандалга, арга боломжонь, шадабаринь илгаатай юм даа». Светлана Савельевна анхандаа Үльдэргэ нютагтаа үшөө үхибүүн ябахадаа буряад үхибүүдые ород хэлэндэшье тэгшээр һургаха гэһэн бодомжотой ябадаг байгаа. Юундэб гэхэдэ, тиихэдэ сад-ясли гэжэ үгы байгаа ха юм. Малшадай гүүртэ, фермэ дээгүүр тэнжэһэн үхибүүд оройшог болотор ород хэлэндэ, мүн бэшэшье хэшээлнүүдтэе бэлдэхэдээ ядалсадаг һэн.

Светлана Савельевна хорёодхон наһанһаа эхилһэн ажалдаа — үдэр бүхэнэйнгөө хэшээлнүүдтэ харюусалгатайгаар хандадаг. Тиимэһээ ажалай ветеран, багша-методист С. С. Садовскаяһаа залуу багшанар наһанайнгаа үльгэр жэшээ, хэшээл абадаг байна.

Светлана Савельевна гансашье һургуулидаа бэшэ, мүн районойнгоо багшанар соо хүндэтэй болоһоор үниинэй. Мүнөө үедэ ород хэлэ, литературын районой методическа секциие хүтэлбэрилжэ, залуу багшанартай дүй дүршэлөөрөө хубаалдадаг гээшэ.

Энэ багшамнай олон жэлдэ «Знание» гэжэ бүлгэмэй гэшүүн, малшадай фермэ отарануудаар ябажа лекци, хөөрэлдөө хэдэг юм. Тиигэжэ һургуулиингаа шабинарай түрэлхидтэй нягта харилсаа холбоотой.

Светлана Савельевна Садовская һаяхан табин таба наһа хүрэжэ, «Ажалай ветеран» гэһэн медальда хүртэбэ, суг хүдэлжэ ябаһан багшанарынь, олон газарта хүдэлжэ байһан шабинарынь мүнөө халуун сэдьхэлэй амаршалгануудые анханайнгаа багшада эльгээжэ байна.

Светлана Савельевна наһаараа нэгэ ажал дээрэ ябахадаа, олон залуушуулые хүмүүжүүлжэ, ажабайдалайнь замда гаргалсаа. Тэдэнэй һурагшад соонһоо олон мэргэжэлтэд: врачнууд, барилгашад, инженернүүд болон бусад бии.

Светлана Савельевнагай гэр бүлэ багша мэргэжэлтэдһээ бүридэнхэй. Юуб гэхэдэ, хани нүхэрынь Нима Гуруевич Халзанов багша. Энэ хүмнай Ажалай Улаан Тугай орденоор шагнагданхай, ажалай ветеран, Буряадай АССР-эй һургуулиин габьяата багша гэһэн нэрэ зэргэтэй юм.

Эдэ багшанарай ехэ басаган Сержуня Нимаевна эхин һургуулиин багша, бага хүбүүниинь Баатар мүнөө багшанарай институт дүүргэхэ дүтэлжэ байна. Тэрэ эсэгынгээ мэргэжэлэй харгы шэлэһэн тула математикын багша болохо юм. Светлана Савельевна энэ гушан табан жэл соогоо яһалашье ехэ амжалтануудые туйлаа. Буряадай АССР-эй һургуулиин габьяата багша гэжэ хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэһэн, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаһан байна.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: (зүүн гарһаа) Яруунын районой Нарһатын дунда һургуулиин багша С. С. Садовская эхин һургуулиин багша Д. Т. Баранниковатай хэшээлнүүдэй забһарта хөөрэлдэжэ байна.

Э. БУДАЕВ,
хүдөө бэшэгшэ.
Авторай фото.

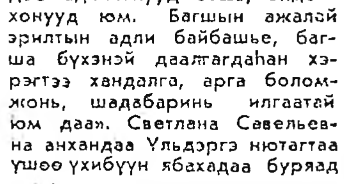

УЛАСХООРОНДЫН ХУРАЛДААН

ФРИТАУН. Дүтын Зүүн зүгтэхи байдалые гуримшуулан һайжаруулха гээшэ эгээл шухала асуудал болодог, Палестинын байдалые шиидхэхэ тухай зорилго тон ехэ удха шанартай байна гэжэ Нэгэдэмэл Нацинуудай Организаци тоолоно гээд ООН-ой Генеральна секретарь Х. Перес де Куэльяр Палестинын асуудалаар Африкын оронуудай түлөөлэгшэдэй Сьерра-Леонегэй ниислэл хотодо нээгдэһэн хуралдаанда эльгээһэн бэшэг соогоо тэмдэглэнэ. ООН-ой, правительствада ородоггүй хэдэн эмхинүүдэй, Европын оронуудай, тэрэ тоодо СССР-эй, Африкын болон араб гүрэнүүдэй делегацинууд тэрээндэ хабаадана.

Дүтын Зүүн зүгтэ амгалан тайбан байдал тогтоохо, палестин арадай үндэһэн шухала эрхэнүүдые, тэрэ тоодо өөһэдөө өөһэдыгөө тодорхойлхо, бөөе дааһан байдалтай гүрэниие байгуулха талаар ООН-ой гаргаһан хүсэлэл оролдолгонуудта Африкын гүрэнүүд хубитаяа эдэбхитэйгээр оруулна гэжэ документ соо тэмдэглэгдэнэ.

ГОМБОЖАВЫН ОЧИРБАТ ИНТЕРВЬЮ ҮГЭБЭ

УЛААН-БААТАР. Бодото арадай засагые байгуулха, бэхижүүлхэ, общество дотор демократи үргэдхэхэ гээшэ Монголой Арадай-революционно партиин шэнэдхэлгын политикын гол зорилго болоно гэжэ МНРП-гэй ЦК-гай Генеральна секретарь Гомбожавын Очирбат ФРГ-гэй АРД гэдэг телепрограммын корреспонденттэй хөөрэлдэхэдөө мэдүүлээ.

Нэгэ партитай байгуулалтаһаа олон партитай байгуулалтатай обществодо орохо тушаа хэлэхэдээ, МНРП хүтэлбэрилхы парти байха эрхэдэ хүртэхын түлөө тэмсэлһээ арсанагүй гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ. МНР-эй Арадай Ехэ Хуралай болохоёо байгаа һунгалтада хабаадахадаа, тэрэ, бусад политическэ хүсэнүүдтэл адли, өөһэдын платформотойгоор хабаадаха зорилготой юм гэжэ Г. Очирбат хэлээ. Бодото ажал ябуулгаараа арад зоной дунда нэрэ хүндэтэй болоһон лэ парти илалта туйлаха байна. Бүхы политическэ партинуудай, ниитын эмхинүүдтэй, хүдэлөөнүүдтэй харилсаа холбоо тогтоохые МНРП хүсэнэ гэжэ партиин ЦК-гай Генеральна секретарь мэдүүлбэ.

Советскэ Союзтай Монголой гадаадын экономическа харилсаа холбоон тэрэниие хүгжөөлгэдэ шиидхэхы үүргэ дүүргэдэг юм гэжэ МНРП-гэй хүтэлбэрилэгшэ тэмдэглээ. Саашадаа хоёр ороной хоорондохи холбоо барисаан адли тэгшэ эрхын, али алинда ашатай туһатай байлгын үндэһэ һуури дээрэ хүгжөөгдэжэ, шэнэ удхаар нэмээгдэхэ байна. Олон шэглэлэй, тэрэ тоодо баруунай оронуудтай гадаадын экономическа холбоо барисаа тогтоохо талаар Монголой хүсэл эрмэлзэл хадаа үе сагай эрилтэ болоно гэжэ тэрэ мүн лэ зааба.

Түрэл нютагаймнай түүхэһээ

ХОРИ БУРЯАДУУДАЙ ИЗАГУУР ТУХАЙ

(Түгэсхэл. Эхниинь апрелиин 6-най номерто).

Хориин 11 отогто зон ородой хаанай үнэн этигэмжэтэ албатанай тоодо багталсажа, дээдын газарһаа 11 туг түсгаар грамотатайгаар үршөөгдөө гэхэ. 1748 он багаар Хориин зоной номо һомо барижа, агнуури хэдэг хүнүүдынь 170 һаадаг хүрэһэн байгаа. Ара Мэнзын хилын харуулай албан Хориин буряад зондо ашагдажа, нэгэ даргатай 60 үрхэтэ айлайхид гурба-гурбан хоногоор ээлжээлэн, хилэ сахидаг уллгата албатай болоо юм.

Тайшаа Больторогойн наһа барахада, тэрэнэй хүбүүн Ринчин Шодойн гэгшэ Эрхүүгэй провинциальна канцеляриин 1732 оной февралиин 25-най 469-дэхи саарһан зарлигаар тайшаа тушаал дааба. Ринчин тайшаагай хуули дааха наһа гүйсэтэрнь канцеляриин тэрэ оной июлиин 19-нэй 1363-дахи саарһанай үндэһөөр отогой зайһан Олбори Дашын гэгшэдэ тайшаагай хэрэг хүтэлхые даалгаһан юм ха.

1737 ондо засагай дээдын газарай түсхай саарһан захиралтаар Анаа гэжэ нютагта Хориин зоной түбэй захиргаан болохо ясачна изба тогтоогдоо гэхэ. Тэрэ избань 1743 ондо Анаагай хүдөөгэй контора гэжэ нэрлэгдэбэ. 1749 оной мартын 3-най үдэр бэшэгдэһэн Эрхүүгэй провинциальна канцеляриин грамота Хориин тайшаа Ринчин Шодойн ба Олбори Дашын хоёрой нэрэ дээрэ абталай. Буряадай газар дээрэ нютагжажа байһан ород тараашадые дары гаргаха тухай захиралта үгтэһэн байгаа.

Энэ үеэр Хориин буряад уг гарбалтан ажаһуудалдаа модон голтой тэргэ, шарга хэрэглэдэг, адууһа малаа хааха дал хашаа, хорёо хуһамаг баридаг заншалтай боложо эхилээ һэн хаш. Энээнһээ урагша хамаг малынь гэр бараан шадараа газаагуур байдаг һэн.

1751 ондо түбэд ороной дасангай маягаар Сонгоол угсаатан модон дасан барижа, тэндэ мүргэл хэдэг, хурал үнгэргэдэг болоһон. 1755 ондо хоёрдохи тайшаа Дашын орондо тэрэнэй хүбүүн Доржожаб Олбогой гэгшэ тайшаагаар баталагдаба.

Хэжэнгын голой Шалсаана хадын үбэртэ тэндэхи хори буряад зон 1758 ондо нэгэ эшэгы гэрээр дуган бодхоожо, тэндэ хурал мүргэл хэдэг болоһон байна. Тиихэдэ Түгнын талын урда шэлын үбэртэхи Сулхар голой хойно оршодог Зандын хүнды гэжэ нютагта модон хоёр сүмэ баригдаа һэн. Иигэжэ Хориин 11 эсэгэнэрэй зон хадаа хоёр лэ нютагта ламын шажанай мүргэлэй газартай болоһон байна бшуу.

ЭНЭ үедэ [illegible] зоной засаг хадаа имагтал аман үгын захиралта заабари гаргахаһаа бэшэ, ондоо ямар нэгэн тогтоогдоһон хуули гү, али гуримтай болоодүй байһан. Тиимэһээ тайшаа Ринчин Шодойн 1762 оной намарай дунда һарын 10-най үдэр үргэн ехэ суглаа үнгэргэхэ тухай зайһануудтаяа зүбшэн, газар гаргаһан гэхэ. Тэндэ зарга болон нэхэбэриин хэрэгүүдые зүбөөр шиидхэхэ хүтэлбэриин гурим тодорхойлогдоһон хаш. Энээнһээ урагша эбэр номоор агнуури хэдэг байһан буряадууд тэрэнээ орхижо, ородой түмэр буу барижа, агнуури хэдэг болобо.

Хоёрдугаар Екатерина хаан хатанай 1763 оной июлиин 4-дэ тунхаглаһан манифестын ёһоор, Зүүн Сибириин ясагта албатанай бүридхэл боложо, Хориин зон 1765 онһоо эхилжэ, жэл бүхэндэ хүн бүхэнэй 3—3 түхэриг хэмжээнэй ясак татабари гүрэндөө түлэхэ болобо. 1764 оной сентябриин 19-нэй манифестын ёһоор Хориин буряад угсаатан урданһаа хойшо эдлэжэ байһан газар уһанайнгаа дүүрэн эрхэтэ эзэн болгогдоһон зэргэтэй.

1765 онһоо хойшо Хориин буряад айлнууд бултандаа шахуу түмэр хэжүүраар сабшалангайнгаа ногоо сабшадаг, адууһа малдаа үбэлжэлгын үедэ эдюулхэ үбһэ һуриддаг болоо.

Тэрэ үеэр Хориин ахамад (главна) тайшаа Ринчин Шодойн наһа баралай. Орондонь ехэ хүбүүн зайһан Данзан-Ваан тэрэ тушаалдань һууба-шье, удангүй баһал наһа бараа юм ха. Удаадахи хүбүүн Юмсүрэн Ринчинэй дээдэ газарай саарһан зарлигай ёһоор ахамад тайшаа болоһон байна.

1766 оной декабриин 14-нэй манифестээр Москвада гүрэнэй зэршам хуули зохёохо комиссиин байгуулагдаха болоһон ушарһаа гүрэнэй олониитэһээ депутадуудые эльгээхэ тухай тунхаг гаргагдалай. Тиимэһээ Байгалай урда талын буддын шажантанай зүгһөө Сэлэнгын отогой хамба лама Дамба-Даржаа Заяашын депутадаар һунгагдаа һэн. Тэрэшэлэн Хориин буряадуудай зүгһөө тайшаа Шодойн аша зайһан Банзарагца Сүндэлэй гэгшэ мүн лэ һунгагдажа, тэрэ хоёр 1768 ондо Москва мордоһон бэлэй.

Хоёрдугаар хатан хаан Екатеринын үршөөлөөр ород гүрэн дотор оршодог элдэб шажантанда өөһэд өөһэдын шүтэлгын эрхэ сүлөө олгогдоһон юм гэхэ, Хамба лама Заяашын гэгшэдэ табин түхэриг мүнгэн шан барюулагдаа юм ха.

Тиихэдэ Хориин тайшаа байһан Юмсүрэн Ринчинэй наһа дүүрэжэ, орондонь Дамба-Дугар Ринчинэй Эрхүүгэй хизаарай албан зургаанай 1768 оной декабриин 4-нэй зарлигаар Хориин зоной ахамад тайшаагаар баталагдаа гэлсэдэг.

Үнөөхи Москва хото мордоһон депутат байһан Сүндэлэй тэндэһээ бусажа ябатараа Эрхүү хотодо наһа бараа гэхэ. Тиимэһээ тэрэнэй ябадал тухай ямар нэгэн тэмдэглэл байхагүй. Хоёрдохи тайшаа Олбориин орондо тэрэнэй хүбүүн Павел Доржожабай гэгшэ Эрхүүгэй наместническэ правлениин 1786 оной апрелиин 30-най указаар хоёрдохи тайшаагаар томилогдобо.

Түгнын Сулхар голой хойто талада Зандии хүндыдэ 1758—1788 онуудай туршада байһан хоёр модон дасангай нэгэ сүмыень Галтайн зон Галтайн адагта асаржа табиһан юм. Энэ дасан Даша Шонхорой гэжэ нэрэ абажа, Сүнгэрэб Салдайн хадаа шэрээтэнь болоо. Харин нүгөөдэ дасангыень Суулгын зон Сулхар голой адагта абаашажа табяад, Суулгын дасан гэжэ нэрлээ.

1792 онһоо эхилжэ, Хориин буряад угсаатан хүршэ ажаһуудаг ород зоной жэшээгээр өөһэдтөө ород гуримай модон байшан гэр баридаг болоо, зариманиинь тараан ажал эрхилжэ захалаа. Тэрэ багаар шалгалта эмхидхэгдэжэ, Хориин буряад эрэшүүлэй тоо 17.345 болоо гэжэ бүридхэлэй дүн тодорхойлһон байна.

Хориин зоной тараан ажал эрхилдэг болоһонтой дашарамдуулан, Эрхүүгэй сэрэгэй губернатор тэдэндэ баясхалан хүргэһэн байдаг. Гадна Мэнзын хилын харуул сахидаг уялгаһаа сулөөлжэ, нютагтаа элдэб жэжэ алба хэхэ эрхэ олгогдоо юм. Тиигэжэ Дээдэ-Үдэһөө Шэтын острог хүрэтэрхи харгы дээрэ зоной өөһэдынь гаргашаар улаа шэрүүлхэ, харгы заһабарилха уялгатай дээбари тогтоогдолой. Дээдэ-Үдэһөө Сэлэнгэ хүрэтэрхи, Байгал далайн захын ба Баргажанай харгынуудые заһабарилсаха уялгатай болоһон байха юм.

Таряа тариха ажал өөһэдынгөө мэдэлэй зоной дунда нэбтэрүүлһэнэй түлөө 1801 ондо Хориин ахамад тайшаа Ринчинэйдэ, мүн хайра хэргэмдэ хүртөөгүй байһан тайшаанар Галсан Мардайн, Павел Доржожабай гэгшэдтэ «Коллежский асессор» зэргэ, 11 отогуудай түрүү зайһанарта «Титулярный советник» зэргэ үгтэһэн гэхэ. Мүн эдэнэр гүрэнэй тамга дарлгатай, сенаторнуудай гар табилгатай указ абаһан юм [illegible]. Гадна тэдэнэй бүлэнэр граждан эрхэтэдэй тоодо оролсохо болобо.

1802 он һэн Байгалай урдахи газарта нютагжахаар ород оронһоо ерэһэн посельщигүүдтэ газар олжо үгэхын хэрэгээр эзэн хаанай нэрээр ябуулагдаһан действительный статский советник Лабын зүдэшалгаар Хориин хүн зон 1804 оной апрелиин 4-нэй пригово̄роор Энгидэй нютагһаа эрхим ургасатай 105 мянган десятина газар тэдэ посельщигүүдтэ эдлэхыень таһалба. Тэндэһээ зайлаха болоһон айлнуудта Ононой саана оршог-шо Түүргын, Борзиин, Улирэнгын, Агын газарнуудые үгэхэ болоһон юм гэхэ. Хойноһоо нүүжэ ерэгшэдтэ Хориин зон нэгэ мянган толгой адуу моридые, нэгэ мянган толгой тугалтай үнеэдые үгөө бэлэй.

1804 ондо ахамад тайшаа Ринчинэй наһа бараба. Тэрэ тушаалыень Галсан Мардайн даагаа. Наһа бараһан, мүнөө байһан ахамад тайшаанарай өөриин туһаламжаар тэрэл жэлдэ Анаагай шулуун дасан бодхоогдобо. Иигэжэ хори буряад уттан дүрбэн газарта дүрбэн дасантай болоһон байна бшуу.

1807 оной октябриин 29-нэй указаар ахамад тайшаа Мардайн гэгшэ «надворный советник» гэжэ нэрэ зэргэдэ дэбжүүлэгдээ һэн.

Энгидэйн буряад зон Ага, Онон нютагууд уруу нүүн ошоод, түбхинэн ажаһуухадаа, мүргэлэйнгөө газарһаа, дасан дуганһаа холо болоһон ушарһаа зүүршалга хэжэ, ахамад ноёдой тайлбаряар 1816 ондо Ага голой зүүн гар талада нэгэ шэнэ дасан баригдаа. Тэрэл үеэр Эрхүүгэй губернскэ правительствын указаар Байгалай урда бэеын бүхы дасангуудай ахалагша бандида хамбаар Данзан гэлэн Ешэ Жамсын баталагдаһан байха юм. Хориин зоной ахалагша лама байһан Тубаашын наһа барахада, Худанай дасанай соржо лама Данцарай Сэбааанай һунгалтын гуримаар тэрэ ахалагшаар баталагдаа.

Анаагай түрүүшын дасан 1811 оной январиин 11-дэ галда шатажа, Россин хаанай хайраар хүртэһэн 11 тугуудай зариманиинь баһал үнэһэн тоборог болоһон гэхэ.

1815 ондо Хориин ахамад тайшаа Галсан Мардайн нүгшэжэ, тэрэнэй хүбүүн Дэмбэл Галсанай дээдэ тушаал дааба. Хоёрдохи тайшаа Павел Доржожабай гэгшын наһа барахада, тэрэнэй хүбүүн Бадма Павелай орондонь ороһон байна.

ДЭЭДЫН засагай уставай үндэһөөр Анаагай контора 1824 онһоо Хориин степной дүүмэ гэһэн нэрэтэй болоо.

Степной дүүмын байгуулагдахада, хори буряадуудай түбэй болон нютагуудтахи захиргаанууд хубилба. Дүүмын түрүүлэгшэ, отогуудай ахалагшанар, дүүмын ахамад тайшаа (заседательнартаяа), дүүмые ямалха управа дотор отогой ахалагша нэгэ гулбаа байха, родовой управленидэ нэгэ староста — зайһан, хоёр туһалагшанартай байха зэргэтэй һэн.

Тиимэ хубилалтын болохо үеэр ахамад тайшаа Дэмбэл Галсанай наһа дүүрэжэ, орондонь Хориин зоной дунда үнгэргэгдэһэн һунгалтын дүнгэй үндэһөөр, Эрхүүгэй губернскэ правлениин 1833 оной августын 13-най баталалгаар дүрбэдэхи тайшаа байһан Жигжид Дамба-Дугарай хадаа Хориин ахамад тайшаагай һуури эзэлһэн шуу.

Дээдэ-Үдын округой начальнигаар гэршэлэгдэһэн этигэмжын хуудаһатай гадаадын хэрэгүүдэй министерствын зүгһөө томилогдожо, эндэхи буддын шажанай байдал шэнжэлжэ үзэхөөр действительный статский советник барон Шиллинг гэгшэ морилбо. Тэрэ Хориин ахамад тайшаа Жигжид Дамба-Дугарай гэгшын томилһон Хориин ахамад соржо лама Түндэл Сэбаанай, шэрээтэ лама Һүндэб Дандарай Хориин дүүмын заседатель Доржо Тарбын, Агын зайһан Түгэлдэр Тобоев гэгшэдтэй тэрэ ноён ламын шажанай байдал тухай 12 бүлэгтэй, 181 зүйлтэй проект зохёогоо. Тус проектнь 1831 оной сентябриин 9-дэ тайшаа Дамба-Дугарай гэгшээр дамжуулан, засагай дээдын газарта хүргэгдөө һэн гэдэг.

Тэрэ сагта Хориин зон, эрэшүүл болон эхэнэрнүүд хамтадаа 48.518 амин болоһон. Тиихэдэ 772 ламанартай арбаад дасан байһан гэхэ. 1831 ондо Хориин зон буддын гол номнол болохо ганжуур гадэг 101 боти улаан шонхороор түбэдөөр барлаһан номуудые императорай университедэй библиотекэдэ үргэһэн юм ха. 1833 он багаар Байгалай урда бэеын тала дайдада оршодог буряад зоной дунда мянгаад ламанартай 33 дасан бии болоһон байгаа.

1835 ондо Хориин ахамад тайшаа Жигжид Дамба-Дугарай наһа баража, тайшаагай тушаалые саг зуура Бадма Павелай гэгшэ даагаа. Тиигээд 1838 ондо Хориин зон хэлтэгы һунгалта үнгэргэжэ, Ринчин-Доржо Дэмбэлэй гэгшые ахамад тайшаа болгоһон юм. Харин тиихэдэ Дамба-Дугарай хүбүүн Тарба хадаа би тайшаа болохо ёһотой байгааб гэжэ ехэ шууяа татаһан хаш. Тэрээнһээ уламжалан Хориин зон хоёр можо болон, өөһэд хоорондын ехэ зарга, хэрүүл хэлэн дэлгэрһэн юм гэлсэдэг.

1835 ондо Агын бусад түрэлтэдэй управа хадаа Агын степной дүүмэ болон таһараа. Тэрэ зургаан инородческо управатай байгаа, Агын управын гулбаа байһан Түгэлдэр Тобоев степной дүүмын түрүүлэгшын, ахамад тайшаагай тушаал дааба.

1842 ондо Хориин ахамад тайшаа Р-Д. Дэмбэлэй гэгшэ албата зонтоёо муудалдажа, зарга дэлгэржэ, өөрыгөө дээгүүр абхуулхые, хүндэтэй болохые хүсэжэ, Петербург ошоод, христос шажанда оробо. Тиигэжэ Николай Дэмбылов нэрэ хэмээгдэһэн, мүн Сибириин хилын казак сэрэгүүдэй есаул хэргэмдэ хүртэһэн ноён нютагаа бусаа юм ха.

1846 оной декабриин 26-най һүни Хориин степной дүүмын байшан галда шаташаба. Энэ үйлэ хэрэгээр мүрдэлгэ болоо һааб даа. Хүн зонтоёо эбээ таһарһан, мүнгэндэ ехээр юботшоһон Дэмбылов дүүмын харуулшад Соболев ба Олохоев, мүн денщик Мелентьев гэгшэдтэй нүхэсэжэ, дүүмэдэ сугларһан мүнгэ хулуужа, дүүмын гэр байшангые галдаһаниинь тодоржо, хуулитаар мүшхэгдэжэ, шанга хэһээлтэдэ ороһон байна.

1851 ондо Шэтын острогой захиргаанай газар зогсоогдожо, Байгалай урда талын Забайкальска область болгогдоходо, острогой орондо Забайкальска областной управлени гээшэ тогтоо. Хориин буряад зон хадаа Эрхүүгэй губерниин мэдэлһээ гаража, дээрэ нэрлэгдэһэн областной управлениин мэдэлдэ ороһон шуу.

Урдань ахамад тайшаа байһан Жигжид Дамба-Дугарай гэгшын хүбүүн заседатель Тарба Жигжидэй 1856 ондо Хориин ахамад тайшаа болоо. Тиигээд долоон жэл үнгэрөөд байхада, тэрэ үндэр тушаалһаа буулгагдаһан байха юм. Орондонь зүүн хуасай отогой дүүмын заседатель ябаһан Бадма Ошорой гэгшэ Хориин зоной һунгалтаар ахамад тайшаагаар дэбжүүлэгдээ. Жигжидэй Тарбын тушаалһаа гаргагдаһан ушар хадаа тэрэ үедэ Хориин зоной дундаһаа элдэб хэрэгтэ гэжэ суглуулагдаһан мүнгые дээдын ахамад тушаалтадай баталалгагүйгөөр гаргашалһан, амин бүхэнһөө 18 мүнгэн татабари, мүн 1856 ондо баяр баясхалангай найртa гэжэ 5—5 мүнгэнэй харанхы татабари хэһэн баримтанууд мүшхэбэриин үедэ элирхэйлэгдэһэн һэн.

ХАРИН 1860-аад онһоо хойшо 1917 оной Агуухэ Октябриин революци болотор 50—60 жэлэй туршада үнөөхил степной дүүмэ, дүүмын захиргаан гэхэшэлэн урдань ямар һэм — тэрэл хэбээрээ, гулбаанар, заседатель зайһанууд зонхилхол ёһоороо зонхилжо байгаа.

Манай Мухар-Шэбэрэй түгнөөрхин, мүн Бэшүүрэй үбэрэй Хёлго нютагайхид болбол Хориин арбан нэгэн эсэгэнэрэй уг гарбалтай зон гээшэбди гэжэ үни холын үе сагһаа хэлсэдэг гээшэ. Тиимэрхүү байгаашье ёһотой. Юундэб гэхэдэ, Түгнэ нютагта Хориин степной дүүмын мэдэлэй Батанай-Харганын хошуун гэжэ байһан юм. Тэрэ хошуунай баруун Хашхаргын родовой мангазын гэжэ нэрэтэй нэгэ ехэ амбаар бии бэлэй. Түгнын хүн зонһоо талха таряа татабарилан суглуулжа, энэ родовой мангазында тушаадаг һэн. Сагта магад ган гасуур жэлэй тохёолдоо хада тэрэ жасые хэрэглэхэ зэргэтэй һааб даа.

Түгнэ нютагай тэн хахадһаа зүүлжээ Жаргалантын зүүн талада Худай гэжэ яһала ехэ хотон айлнууд урда сагһаа хойшо һууһан, мүнөөшье олондо мэдээжэ худайн обогойхид бии гээшэ.

Бэшүүр нютагта урданай холын сагһаа мэдээжэ гушаад бодонгууд обогтоной ажаһуудагынь баһал үниинэй мэдээжэ бшуу. Тэдэнһээ гадна хубдууд, сагаад, шарайд болон үшөөшье ондоо обогтон иишэдэ байжа магад гэжэ һанахаар агша. Дээрэ нэрлэгдэһэн нютагайхидай зариман хубдууд угайбди гэжэ хэлэдэгынь яһала дуулаһан хүн гээшэб.

Тиихэдэ өөһэдымнай Буряад нютаг ороной анха түрүүнэй эгээл ехэ тушаалтад гэхэдэ, ноён тайжа болоно. Харин шажанай тала харахада, хамба, гэгээн, шэрээтэ, дооромбо, соржо гэхэ мэтэ. Хожомынь степной дүүмын байгуулагдахада, ахамад тайшаа, хоёрдохи тайшаа, тайшаагай заседательнууд, отогой гулбаанар, зайһан, заһуул, сагдаа гэхэшэлэн тушаалтад албадажа, засаг барижа байһан болоно.

* * *

Энэ тэмдэглэл гэхэ гү, али угай бэшэгһээ абтаһан зүйлнүүд хадаа нэгэ хэдэн жэлэй хугасаада болоһон үйлэ хэрэг бэшэ, харин хэдэн зуун жэлэй туршада согсологдоһон зүйл шэнги гээшэ бээз. Хэдэн зуун жэлэй саада тээ хайшаа, ямар сагай байһан тухай, хуули хубиин ёһо заншал, газар нютагуудай хубаарил тухай, уг гарбалай эшэ үндэһэн тухай энээнһээ ойлгохоор. Манай улад, илангаяа хори буряад зон анха урда сагһаа хойшо газар уужам һэн тула тэрэ багтаанал бээз гэһэншүү, Баргажанай голһоо эхилээд, Ага, Онон, Хайлаар монгол хүрэтэр адууһа малаа атарлуулан, агнуурияа эрхилэн, малгайгаа табиһан газар манайхи гэһэншүү, тэмсэлдэхэ газартань тулалдаад, сэнгэхэ хүхихэ газартань найрлан жаргаад ябаһан түүхэтэй гээшэл даа.

Буряад ороной Россин гүрэндэ һайн дураараа нэгэдэн [illegible] сагһаа хойшо эзэн [illegible] ратор сагаан хаан, тэрэнэй министрнүүд, Эрхүүгэй үндэр эрхэтэ губернатор гэхэшэлэн зонхилхы толгойлогшодой мэдэлдэ ороһон түүхэ эндэ богонихоноор харагдана.

Хори буряад зоной уг гарбал тушаа урдын сагһаа, үни холоһоо хойшо залга залгаһаар, гар дамжаһаар үргэлжэлжэ ябаһан түүхын согсолбори бэшэгые мэдэхэ, шадаха зэргээрээ тэмдэглээд туршаба гээшэб. Энэ согсолбориин гэхэ гү, али угай бэшэгэй заахан дэбтэрые би хорёод онуудай үеэр яһала хараһан, заалгаһан, уншаһан хүмби. Тэрэ хадаа хуушан монгол үзэгөөр бэшэгдэһэн байгаа. Ушарынь хадаа абамни монгол ном һайн мэдэдэг, уншадаг, бэшэдэг һэн тула намдаа яһала заадаг, һургадаг һааб даа.

Сэхыень хэлэхэдэ, дээрэ бэшэгдэһэн зүйлнүүд соо, дурдагдаһан баримтанууд соо, заагдаһан он жэлнүүд соо алдуу, эндүү яһала байгаа юм бээз. Хэды тиимэ байгаашье һаань, урда урдын, али олон үбгэд, хүгшэдэй үгэһөө дуулажа, ойлгожо, аяар 60—70 жэлэй туршада хадуужа ябахадаа, даншье дэмы, юрын тэдысэ бэшэгдэһэн тэмдэг бэшэ, яһала боломжотой

Занди ЗАМБАЛОВ,
дайнай болон ажалай ветеран.
Мухар-Шэбэрэй район.

Редакциһаа: Нүхэр З. З. Замбаловай тэмдэглэлнүүдые толилжо дүүргэбэбди. Эдэ тэмдэглэлнүүд тушаа өөһэдынгөө һанамжа, дурадхалнуудые уншагшад редакцидамнай бэшэжэ эльгээхэ бээз гэжэ найданабди.

ТОЛИ

Буряад оронноймнай суута хүнүүд

ЦЫРЕМПИЛ ГОМБОЕВ

ТАБЯАД-ЖАРААД онуудаар «Победа» колхозой түрүүлэгшэ Банзарон, «Коммунизм» колхозой түрүүлэгшэ Сампилон, Иисэнгын совхозой директор Дугарон гурбан ехэ сууда гараһан юм. Тэдэниие «Яруунын гурбан суутайшуул» гэжэ нэрлэдэг болоо һэн. Угайдхадаа, обогуудынь «он» гэжэ адли сохилтоор дүүрэдэг тула, хэлэхэдэ, ехэ тааруу ха. Гэбэшье эндэ мүнөө ондоо, эдээнһээ дутуугүй суутай ябаһан түрүүлэгшэ тухай тогтожо хэлэхэ байнаб. Тэрэ — Гомбоев!

Улаалзай хүбдүүд отогой Холхойн Гомбо гэжэ айлайда дүрбэдэхи үринь түрэбэ. Одхон хүбүүндээ Цыремпил гэжэ нэрэ үгөө юм. Тиихэдээ түрэлхидынь ерээдүйн түрүүлэгшэ хүбүүе үлгыдэжэ эхилһэнээ хаанаһаа мэдэхэ бэлэй? Энэ үйлэ хэрэг 1905 ондо Эгэтын-Адагта болоһон түүхэтэй.

Эсэгэнь удангүй наһа бараа. Бишыхан Цыремпилые эжынь, аханарынь өөдэнь болгоо юм. Багадаа тэрэ нааданда улайржа орохо, хүндэ булигдахагүй. Юрэдөө, юумэнһээ сухарихые, айха гайхахые мэдэхэгүй ябаа даа! Тэрэнэйнь түлөө бидэ — үеынь нүхэд Цыремпилые «Гомбын шуудын» гэжэ нэрлэжэ, хороо гаргадаг һэмди. Үшөө «Бүүбэй» гэжэ ара нэрэтэй ха. Дунда шадалтай айлай хүбүүншье һаа, Гомбоев Бүүбэй баяшуулай үбһэ сабшажа үзэһэн байха. Мори һургадаг, эмнигшэ. һүүлдэнь, түрүүлэгшэ болоһон хойноо, һайн Улаание шэлэжэ олоһониинь гайхалгүй. Эндэ би «Гомбоев-Улаан» гэжэ өөрынь обогоор алдаршаһан гүйгөөшэ морин тухай хэлэнэб.

1927 оной намар морин сэрэгэй кавалерист болож ошоһониинь баһал ойлгосотой байха ёһотой. Суута Буркавдивизиондо алба хэжэ гараа. Зүүн зүгтэ — КВЖД шадар болоһон дайнда хабаадаа. Хүлэйнгөө һүсы шархатаад, Шэтын госпитальдо нэгэ бага хэбтэһэн юм. 1929 оной намар армиһаа бусаа. Үбэлдөө гэртээ тэрэ байгаа. Армиһаа олон юумэ ойлгожо, ород хэлэндэ һуража, ондоо хүн болонхой ерээ. Зүгтөө тэрэ гараа табяа гэшэб гэжэ нэгэ юумэ ормогложо һураһанһаа бэшэ, наһан соогоошье үзэг бэшэгтэ орожо шадангүй тохороо юм.

1930 ондо «Үнэн ажал» гэжэ хамтын ажалай тогтоходо, Цыремпил Гомбоев хадаа түрүүлэгшын орлогшоор томилогдобо. Энэ хадаа нютагайнгаа зониие хамтын ажалда хабаадуулха гэһэн эмхидхэлэй эршэмтэй ажал ябуулгын гэршэ болоо һааб даа. 1934 ондо Үльдэргын сомоной, 1935 ондо Баруун-Үльдэргын Кировэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшээр хүдэлөө.

Удаань Цыремпил Гомбоевич Гомбоев 1938—1941 онуудта нютагтаа Молотовой нэрэмжэтэ, 1943 (ноябрь)—1949 онуудта Эгэтэдэ Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозуудта түрүүлэгшээр хүдэлжэ гараа. (1942—1943 онуудта дайнда хабаадажа, шархатаад бусаһан юм). Нэгэ жэл тойрон адуушанаар хүдэлхэ саг тохёолдоһон байха. Тиигээд дахин түрүүлэгшээр һууһан юм. Эдэ бүгэдэ табяад онуудаар болоо.

1932 ондо гээшэ һэн гү, али хэзээ һэм — ВКП(б)-гэй гэшүүн болоһон юм. Нугаршагүй зоригтой коммунист, хүдөөгэй таряашадай эсэшэ сусашагүй ударидагша Цыремпил Гомбоевич Гомбоев 1964 ондо Мужыхада наһа бараа. 59 наһандаа алтан дэлхэйһээ мордохо гээшэ эртэ һэн даа! Ехэ бүхэ махабадтай, шэрхи бэетэй бэлэй. Наһан соогоо үбдэжэ үзөөгүй һэн. Хэды тиибэшье хүшэр дайнда хабаадажа шархаталга, хамтын хэрэгтэ амин голоороо оролдолго, бэедээ гамгүйгөөр хандалга (нэгэшэ дахин курорт ошожо амарха гээшые мэдээгүй) тэрэниие хүлһөөнь буулгажа шадаа. Нүгөө талаһаа, энээнһээ ондоогоор тэрэ ажаһуужа шадахагүй байгаа! Гомбоев Бүүбэй наһанайнгаа хани нүхэр Дарижабтаяа хүшэршье, һайханшье ажаябадалай харгы гаталжа үнгэргөө. Владимир хүбүүниинь механизатораар, Долгор басаганиинь бухгалтераар «Дружба» колхоздо хүдэлнэ. Цыренжаб хүбүүниинь Нарһатада һургуулида багшалдаг. Хуу гэр айлнууд болож түбхинэнхэй ааб даа.

Дайнда ябахадаа, гурба дахин доботолгодо ороо һэм гэжэ хөөрэгшэ һэн. һүүлшынхидээ шархатаад, 1943 ондо табигдаһан байна. Гомбоев Эгэтын-Адагай сельпогой түрүүлэгшэ байһан Подшивалов нүхэртэй суггаа дайнда ябаа.

— Гомбоев дайлалдахадаа, зүрхэтэй гээшэнь аргагүй һэн. Би дайсанда доботолжо орохыень нюдөөроо хараһан хүн байнаб. Нэгэтэ тэрэнэй баатаршалга тухай тэндэхи сэрэгэй газетэ бэшээ бэлэй,— гэжэ Подшивалов (нэрэ алдарыень мартаад байнаб) һүүлдэнь хөөрэдэг һэн.

Подшивалов газетэһээ хайшалжа абаһан тэрэ мэдээсэлые гэртэнь эльгээһэн юм. Бидэ — эгэтын-адагайхид дүшэ гаран онуудаар Гомбоевой сэрэгэй габьяа тухай уншагша һэмди. Теэд хожомоо тэрээхэн мэдээсэлнай үгы болошоһон, хаягдашаһаниинь харамтай агша.

— Подшивалов старшина зэргэтэй һэн. Нютагайхирхажа, али болохо аргаар тэрэм намайе — юрын сэрэгшые дэмжэдэг байгаа,— гэжэ Гомбоев ород нүхэр тухайгаа хөөрэдэг бэлэй.

Аргатай һаа, эдихэ юумэ эльгээгыт гэжэ сэрэгшэ Гомбоев Бүүбэй нютагайхиндаа нэгэтэ бэшэһэн юм. Тиихэдэнь бидэ —долоо-найман хүн хамтаржа, 500 түхэриг суглуулаад, почтоор эльгээгээ һэмди. Цыбиков Цырендэлэг (Үбүүдэй) 60, Бодиин Зунды 50, би 100 солхооб, үшөө хэд гээшэ һэм? Юрэдөөл, суглуулаа һэмди даа. Дайнһаа бусаад байхадаа, Гомбоев бидэнээ, мүн бусад нютагайхидаа урижа, сайлалга хэһэн юм. Тиихэдээ: «Мүнгэ эльгээгээгүй һаатнай, госпитальдоо туража үхэхэ байгааб. Таанадтаа һайниие хүргэнэб!» — гэжэ хэлээ агша бэлэй.

Бүүбэй хара аминайнгаа хэрэгые урдаа барижа ябажа шадахагүй хүн байгаа: колхозой түрүүлэгшэһээ болихэдоо, тэрэ орожо һууха өөрын гэргүй байшоо юм! Тиихэдэ Мужыхада манай «Победа» колхозой гэр байһан байгаа. 1963 ондо гээшэ һэн ха, Пүрбэ Цыренжаповай түрүүлэгшэ байхада, тэрэ гэрые Гомбоевтондо үгэе гэжэ би дурадхаһан хүм. Хуушанай түрүүлэгшэ тиихэдэл наһанайнгаа эсэстэ өөрын гэртэй болож ороо бэлэй.

Цыремпил Гомбоевой олон жэлдэ түрүүлэгшээр хүдэлжэ гараһан намтар соо һониншье, энеэдэтэйшье зүйлнүүд тоогүй олдохо байна. Заримыень нэмээн татаадшье хөөрэлдөө бэзэ даа.

Нэгэтэ дээрэһээ ябаһан үндэр тушаалта ноён Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой конторо оробо ха. Хэдэн үүдэ татахадань, хүн үгы. Үбһэ хуряалгын халуун хаһада Цыремпил Гомбоев конторынгоо ажалшадые (ганса бухгалтераа үлөөгөөд лэ) бултыень үбһэндэ ябуулдаг байгаа. Харин түрүүлэгшын кабинет соо гүжэгэр хара хүн гансаараа палааха дээрэ, сагаан дотор үмдэнэйнгөө түрии шаманхай, хүл нюсэгэн юумэ хүлөө маажажа һууба хаш. Гайхаһан ноён дуугүйгөөр контороһоо гаража ошоо юм байха. Түрүүлэгшэдэ хэрэгтэй ерэһэн хүн хадаа тэрэ ноён түрүүлэгшые бэдэржэ, үбһэшэдтэ ошобо. Тиихэдэнь мүнөөхи хүдэр бэетэй хүниинь нөөхил хүл нюсэгэн зандаа, үбһэшэдэй дунда угтаба ха. Ерэһэн ноён иигэжэ түрүүлэгшэ Цыремпил Гомбоевтой танилсаһан гэхэ.

Цыремпил Гомбоевич хадаа билдагууша хүндэ тон дурагүй ха. Бүүбэйн зэн хүсэд мэдэхэ болоогүй бригадир нэгэтэ таряашадай стан дээрэ түрүүлэгшые колхозой хониной мяхаар ехэл хүндэлбэ. Тиихэдээ бригадир түрүүлэгшэдэ, механизаторнуудта һайнда ороходо, тэрэ эдиһэн мяхаяа оршолхогүй гэжэ бодоһон байгаа. Энээниень тааһан Гомбоев үглөөдэрынь мяха эдигшэдэй ведомость хүүлэжэ, бултанайнь гар табюулба ха. Зүгтөө ведомость соо түрүүлэгшын нэрэ үгы байгаа. Бригадир Гомбоевто оробо ха:

— Ведомость соо танай нэрэ үгыл!

— Яа гээбш, теэд! Яахаа намда эдюулээбш?..

Дураа гутаад байхадаа, ёборгон үгэтэй, ёборгоноор хэлэжэ шададаг һэн. Түрүүлэгшын эдэ үгэнүүд: «Хүндэ һаймһархаяа болихош!»— гэһэн удхатай байгаа.

Нютагаймнай хүнүүдэй дундаһаа ургажа гараһан Гомбоев түрүүлэгшэ тухай дурдалга Буряад ороноймнай түүхэдэ дүһал нэмэри болог лэ!

Рэгзэн ЭРДЫНЕЕВ,
ажалай ветеран.
Яруунын аймагай
Эгэтын-Адаг тосхон.

Түрэл нютагаймнай

БУХА ШУЛУУН

Бэргажанай буряадууд мүнөө Хурамхаан Баргажан хоёр аймаг болож, хориинхидай гурбан аймаг шэнги ажаһуудаг гээшэ ааб даа. Эртэ урда сагта Ага, Хори, Баргажан, Эхирэд, Сэлэнгын буряад нютагууд хоорондоо холбоо барисаатай, өөр өөрын бэшэмэл түүхэ намтартай, ёһо заншал соомнай адлирхуу ойро юумэ олон байдаг һэн.

Нэгэ хэлэ бэшэгтэй, буддын шажантай байһан хадаа эрхим аман зохёол, үльгэр онтохомнайшье алишье буряадтаа дэлгэрэн ехэ үүргэ дүүргэжэ ерэһэн гээшэ. Мүнөө хубилган шэнэдхэлгын һайхан сагай эхилээд, бүхы яһатанай угайнгаа баялигые һэргээн бодхоохо дүүрэн арга олдожо, олон хэмжээ ябуулга арад зоной аша туһада хэгдэжэ эхилэнхэй. Тэрэнэй нэгэн нютаг нютагай бэшэмэл түүхээр «түхэреэн шэрээ» эмхидхэлгэ болоно. Үнгэрһэн зун сэлэнгынхидэй түүхээр һонин хөөрэлдөөн болоо һэн, мүнөө Хурамхаанда, Баргажанай Баян-Голдо Баргажанай буряадуудай түүхээр зүбшэн хэлсэлгэ болобо. Гайхамшаг гоё байгаалитай, баялигаар элбэг, үргэмжэтэй үрэжэлтэй энэ хизаар урда холо сагһаа олон бэрхэшүүлэй дура татадаг байжа, энэ газар дээрэ нилээд шанга тэмсэл зүрилдөөнүүдэй болоһон түүхэнь яһала дүүрэнээр Ц. Сахаровай «Баргажан буряадай түүхэ» соо бэшэгдэһэн байна. Ехэ тэмсэл соо газар уһаяа хамгаалан, нэрээ алдангүй ерэһэн Баргажанай улад зон угай бэрхэшүүл ха юм.

Энэ хэмжээ ябуулга үнгэргэлсэхөө маанадаа толгойлжо ошоһон эрдэмтэ нүхэд Ж. Сажинов, Б. Дугаров түрүүтэй эрдэмтэ нүхэднай нилээд һонирхолтой түүхын баримтануудые тэмдэглэжэ, уулзалгада хабаадагшадые һонирхуулаа. Нютагайнгаа аха заха үбгэд хүгшэд, залуушуул, багшанар арадайнгаа түүхээр ехэтэ һонирходог, олон ушар мэдэдэг, хөөрэлдөөндэ халуунаар хабаададаг байжа, энэ уулзалга һониноор, үрэ ехэтэйгээр үнгэрөө. Энэ хоёр аймагта ехэнхинь ород зон ажаһууна. Бархан Баян-Гол хоёрой зон буряад ёһо заншалаа сахин арьбадхажа һуудаг байна. Энэ хоёр тосхондо үни холо байгуулагдаһан хизаар ороной арадай музейнүүд хүдэлнэ. Тэдэнэр арадайнгаа түүхэ баталан харуулна. Мүн энэ нютагуудта баян намтартай арадай театрнууд хүдэлнэ. Тэдэнэр «түхэреэн шэрээгэй» хөөрэлдөөндэ хабаадагшадта бэлиг шадабаряа дуратайгаар харуулжа һонирхуулаа.

Би үгэ хэлэхэдээ: «Хориин арбан нэгэн эсэгын галзууд хүн гээшэб»— гээд эхилдэг байгааб.

«Бидэ мүн лэ галзууд угайбди», — гээд шэнэ нүхэд танилсан уулзаабди. Тиигэжэ энэ нютагта уеэлэнэрээ олооб.

Баргажан, Хурамхаанай байгаали ямар гоёб даа. Үзэсхэлэн үндэр Бархан, арюун тунгалаг Баргажан гол, үрэжэлтэй нуга, тала, уула, хүбшын хуша жодоогой хангал, Байгал тээһээ арюун тунгалаг агаарай һэбшээн, эдэ бүгэдэ нютаг шэмэглэн, түүхынь мандуулан үргэжэ байһан шэнги харагдана. Барханай ута шэлын үндэрнүүд өөр өөрын алдар суутай, домог түүхэтэй, булта таранхай, сэдьхэлдэ һайхашаагдан харагдана. Бултыень тайлбарилан бэшэхын аргагүй ута һонин удха түгэлдэр байна. Гэбэшье, нэгэ домог дээрэ тогтохо хүсэлдэ абтанам.

Баргажанай Баян-Гол зорижо, Карл Марксын нэрэмжэтэ суута колхоз ошохоо уужам талын дардам харгыгаар табилуулжа ябанабди. Баруун гар таладамнай хада, гүбээнүүд угтан, үдэшэн харагдана. Налагай хадын арадахи уужам хотогор соо олон томонууд шулуунууд аржын харагдаба. Жолоошомнай «хүлэгөө» зогсоожо, булта газаашаа гарабабди. Эндэ ябаһан хүн бүхэнэй буудаг, нютагай түүхэтэ газарнуудай нэгэн байшаба. Сарья болотор хүнэй ябаһан энэ газарта хүнэй һаналаа табижа, ураһаа гаргажа хорёолһон хорёогой дэргэдэ ошобобди. Тэрээн соо хадаг пулаад нэмэринхэй

Номой тал

«ЧИНГИС ХААН, ХУБИЛАЙ ХААН»

Үбэр Монголой һурган хүмүүжэлэй хэблэлэй хорооһоо 1987 ондо хэблэгдэжэ гараһан иимэ гаршагтай номтой танилсабабди. Тус номой оршуулгада хабаадажа, хуушан монгол бэшэг дээрэ оршуулһан Хитадай Арадай Республикын Хүлэн-Буйр аймагта 1925 ондо түрэһэн, хэблэлэй газарта ажалтай хитад, япон, англи хэлэнүүдые мэдэхэ Буян-Дэлгэр нүхэрэй Цыремжид Будаева гэгшэдэ зорюулжа, бэлэг болгон бариһан ном байба.

Мүнөө дурсагдагша номой эсэсһээ захалаад, зарим зүйлнүүдтэ тогтохо дуран хүрэнэ. Номой 447-дохи хуудаһанда бэшэхэдээ, 1294 ондо нэгэдүгээр һарын 19-нэй —Хубилай хаанай һүүлшын үдэр хүрэжэ ерээ һэн. Хаан шэрээдэ гушан табан жэл һуугаа. Наян наһан дээрээ мордоо гэнэ. Хубилай хаан гээшэмнай Чингис хаанай аша хүбүүн болоно.

Тус номой 79-дэхи хуудаһанда Чингисэй бага наһан Онон мүрэн шадар Дэлюун-Болдог нютагта үнгэрһэн байгаа гэнэ. Энэ нютаг тухай революциин һүүлээр тиишэ зөөхэ тухай хори буряадай зарим газарнуудта хөөрэлдэдэг болоһон юм. Би тиихэдэ Дэлюун-Болдог гээшэ ехэл холо оршодог газар юм гэжэ ойлгоо бэлэйб. Номой түрүүшын хахад Чингис хаан тухай зохёолые япон хүн бэшэхэдээ, Чингис хаан наһа барахын урда тээхэнэ 12 түмэ 900 сэрэгтэй байгаа, тэрэ сэрэгээ хүбүүдтээ хубаажа үгэһэн юм гэнэ.

Хитадта, Баруун Азида ба Европодо Чингис хаание, тэрэнэй сэрэгые зэрлиг түримхэйлэгшэ, эбдэн һандаргагша гэжэ дэлхэйн түүхэдэ хамагай муу гэжэ тоолоно. Харин Японодо Чингис хаан гээшэ хадаа юртэмсэ дээрэ хажуудаа дүтэлмэ жэшээтэй тиимэ баатар хүнэй үгы шэнгеэр ехээр сэгнэдэг гэжэ автор тэмдэглэнэ.

М. ДУГАРОВ,
дайнай ба ажалай ветеран.

ЭРХИМҮҮДЭЙ ТООДО

Байгша оной үнгэрһэн март һара соо Горький хотодо арадай инструментнүүд дээрэ наадагшадай 4-дэхи Бүхэроссин конкурс болож үнгэрһэн байна.

Конкурсдо Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй зоныи область, хизаарнуудай, автономито республиканууда урин һайханай бүлгэмэй ансамбльнууд хабаадалсаа юм. Тус конкурсдо Улаан-Үдэ хотын Зүүн Сибириин соёлой институдай ятага дээрэ наадагшадай трио, Буряад арадай хүгжэмэй инструментнүүдэй ансамбль, хомус дээрэ наадагшадай ансамбль, Яхадай арадай хүгжэмэй инструментнүүдэй ансамблиин коллективүүд эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, бултандаа Бүхэроссин хүгжэмэй бүлгэмэй лауреадуудай нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй, тоонто нютагаа бусажа ерэбэ. Эдэ ансамбльнууд гоё һайхан, янза бүриин программа бэлдэжэ, Буряадай АССР-эй композитор Анатолий Андреевэй, залуу композитор, монгол арадай түлөөлэгшэ, энэ жэлдэ манай институт дүүргэхээ байһан Нацагдорж, институдай багша Александр Прибыловэй пьесэнүүдые шадамар бэрхээр гүйсэдхөө. Энээнһээ гадна Яхадай АССР-эй Композиторнуудай холбооной гэшүүн, мүн энэ жэлдэ институт дүүргэхээ ябаһан Ксенофонтовой зохёолые яхад арадай инструментнүүдэй ансамбль гоё һайханаар гүйсэдхэжэ, жюрин гэшүүдэй магтаалда хүртэбэ.

Олоороо суглаарагшад манай түлөөлэгшэдые халуунаар угтан абажа, лауреадай хүндэтэ нэрэ зэргэтэй болоһондонь үнэн зүрхэнһөө амаршалан байха юм. Эдэ бүхы хэрэгтэнь арадай инструментнүүдэй кафедрын доцентын уялга дүүргэгшэ Б. В. Китов горитой туһа хүргөө гэжэ тэмдэглэе.

Манай институдай коллектив һаяын сагта республика соогоо Буряад арадай хүгжэмэй инструментнүүдэй студи байгуулха зорилго урдаа табина. Энэмнай институдай оюутадта туһатай байхаһаа гадна, арадай хүгжэм олоной дунда дэлгэрүүлхэ хэрэгтэ ехэ нүлөө үзүүлхэ.

В. ГУНЗЫНОВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Танцыр гэжэ яхад арадай хүгжэмэй инструмент дээрэ Яхадай АССР-эй ансамблиин гэшүүн А. Анемподистова ирагуу хүгжэмөө зэдэлүүлжэ һууна.

В. КИТОВОЙ фото.

Минии түрэһэн тоонто Олон-Шэбэр нютаг мүн. Анхан амяараа «Улаан-Баатар» гэжэ колхоз байһан, түрүүлэгшэнь Базархан Дондоков һэн. Теэд жараад онуудаар жэжэ ажахынууд нэгэдхэгдэжэ, нютаг зомнай Хүсөөтэ руу нүүһэн байна.

Ажалшадай бэшэгүүдһээ

НЮТАГАЙ УРДАНАЙНЬ НЭРЭ һЭРГЭЭХЭ

Гэбэ ябабшье гэрэй б... һуурин, малай байра һая болотор байгаа. Шулуун нүүрһэнэй олдожо, хүдэлмэришэдэй һууринай баригдажа эхилхэдэ, эдэ бүгэдэ хуу онгилогдожо хаягдаа һэн бээзэ.

Теэд гомдолнай энээндэ бэшэ юм. Ушарынь юуб гэхэдэ, анханай нютагай һууринда шэные бодхооходо, нютагай нэрэ үлөөнгүй. Сагаан-Нуур гэжэ нэрлэһэниинь һанаандамнай таарангүй. Яаба хэзэбшье Буряадай карта дээрэ Олон-Шэбэр нютаг бии байһан, геологуудай схемэнүүд соо Олон-Шэбэрэй хэбтэшэ гээд тэмдэглэгдэнхэй юм.

Бишыхан манай Олон-Шэбэрһээ Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда мордоһон хүбүүдэй 17-ниинь бусаагүй. Эдэнэр хэнэй түлөө дайлалдааб? Эхэ ороноойнгоо түлөө. Теэд Эхэ орон гэжэ юун бэ? Холын фронтдо ябаһан бидэнэрэй сэдьхэлдэ Эхэ оромнай Олон-Шэбэр һэн. Нютагаа, эхэ, эсэгэеэ, түрэл гаралаа хамгаалжа, түрэл тоонтынгоо агаар, шоройе, шэбэр шугынуудыень сэдьхэлдээ сэсэгы мэтээр хадагалжа ябаабди. Хүн бүхэнэй тоонто — ами наһанайнь нангин газар.

Бидэ абын дүрбэн хүбүүд дүрбүүлэн дайнда мордоо һэмди. Дампил Эрдэни хоёр ахамни үгы. Үшөө гурбан айлай хошоод хүбүүдынь бусаагүй. Аха, дүү Базарай Магбан Дугаржап Дандаров хоёр, Жамса, Дагбаан Санжиевууд, Дондок, Пүнсэг Будажаповууд...

Үг изагууртаймнай эхин үлгы, эртэ урдаһаа ажаһууһан зоной яһаа хаяһан газар ха юм даа. Паспорт соомнайшье «Түрэһэн нютаг Олон-Шэбэр» гэжэ бэшээтэй.

Юрэдөө, олон хүнтэй зүбшэнгүй, эндэ түрэһэн зоной һанамжа хараада абангүй нэрэ үгтөө гэхэ байнабди. Иимэ суглаан болохонь гэжэ соносхолшье бэшэгдээгүй юм. Тэрэ үедэ өөрөө үгы байһанаа ехэл халагланаб. Сагаан-Нуур гэжэ арсаангүй һайхан нэрэ, теэд бүхэли нютаг үгы болошохо гэжэ хайшаа юм? Үри һадаһамнайшье дурагүйтэхыень ойлгонаб.

Би өөрөө Белоруссиин, Польшын, Германиин газараар дайнай утаа уняар соогуур гурбан жэл соо ото һэтэ ябааб. һанаха юумэмнай гансал һэн. Нюдэнэйнгөө үзүүрээршье нютагаа харадаг һаа... Шэбэр шэдхэ соогуурнь багадаал адли хорогдожо наадаха һэм гэжэ шэбшэхэш. Мүнөө Түгнын шулуун нүүрһэнэй уурхайда харуулшанаар ажалланаб.

Дайнда унашадай дурасхаалда хүшөө нүүрһэшэдэй һууринда бодхоогдохо юм. Арадай депутадуудай сельскэ Соведэй түрүүлэгшэ, районой сэрэгэй комиссар энэ хүсэлыемнай дэмжээ. Уран зурааша Александр Лазарев эскиз бэлдэжэ байнхай.

Нютагай хуушан нэрэ һэргээхэ тухай бэшэгтэ 70-аад хүн гарга табинхай. һаяар республикын засагай дээдын зурагаанда хүрэхэм.

Е. НИМАЕВ,
Хүсөөтэ нютагай дайнай ветерануудай соведэй түрүүлэгшэ.
Мухар-Шэбэрэй район.

ХИТАДАЙ ОНЬҺОН ҮГЭНҮҮД

Бэрхэ эмшэн бэеэ
эмнэдэггүй.

Нуурай эрьедэ һуугаад,
загаһа наймаалдаггүй.

һайнаа харуулжа шада,
Муугаа нюужа шада.

Таляанай оёорто зүү бү
бэдэрэ,
Тахяагай үндэгэн соо яһа
бү бэдэрэ.

Эрдэмтэ хүн үгөөрөө
этигүүлдэг,
Эрьюу хүн нюдаргаараа
мэдүүлдэг.

Садхалан дээрээ хүнһэеэ
бү дууһа,

Салдаган дээрээ хүнжэлөө
бү хая!

Үдэртөө бурханһаа айдаг,
һүниндөө шудхэрһөө айдаг.

һайрхуу эмшэндэ
һайн эм байдаггүй.

Хойто огород соо гахайда
бү этигэ,
Хониной хотон соо шонодо
бү этигэ.

һалхи бороодо хулгайшан
олон,
һарын сагаанда һалъхайшан
олон.

Цэдэн ГАЛСАНОВ оршуулба.

Владимир ПЕТОНОВ

АЛААЙРАЙ АЯЛГАНУУД

I.

Алайрай голой ажалшад
алтанхан арбай таряагаа
амбаарзаар дүүрэн хуряагаад,
амжалтатайгаар зугаална.

Табан хушуун малнуудаа
тобирхоноор үдхэжэ,
Хонгоодор ехэ угсаатан
холшорложо алхаланхай.

Алирма һайхан Алайрнай
аялга дуугаа үргэнхэй,
дэлгэрхэн тоонто нютагтаа
дүмүүхэнээр түбхинэнхэй.

II.

Эмгэн сарюун нютагнай —
Ехэ Бахтай гуламтал.
Согтой эхэ Буряадтаа
Солонь тараа улам тон.

Аяар холын Монголһоо
эгүү угтай Хонгоодор
хонгор Баруун Буряадтаа
хойморложо жаргаа юм.

Хуһан модон хаяатай,
уһан солгёон зугаатай,
үнэр баян Бахтаймнай
үлзы жаргал бахатайл.

Дуулим Ехэ Бахтай,
дуулга үндэр хада —
булаг шэнги арюухан
булжамууртын орон.

Хуудам хангай дэлхэйн
уудам хормой дэрлээд,
ууган Ехэ Бахтаймнай
дуулан дуугаа дэлгээ.

Арад түмэнэй
алтан гуламта,
зол жаргалаймнай
зулгы тулгалта.

Тоохто, Бозой, Бахтай —
тоонто манай нютаг —
булаг шэнги арюухан
булжамууртын орон.

Сууряа ехэ солош,
дууряатана холо,
булаг шэнги арюухан
булжамууртын орон.

Арад түмэнэй
алтан гуламта,
зол жаргалаймнай
зулгы тулгалта.

СПОРТЛОТО

ТИРАЖАЙ ДҮНГҮҮД

1990 оной апрелиин 1-дэ үнгэргэгдэһэн 13-дахи тиражай дүнгүүдые «Союзспортлото» нэгэдэл согсолбо.

«45-һаа 6-ень тааха спортлото»: 1.800.576 билет ороо. Зургаан номер хэншье таабагүй, табан номер (92 карточка) таагшад —948 түхэриг, дүрбэн номер (3.506 карточка) тааһан хүнүүд —23 түхэриг, гурбан номер (34.075 карточка) таагшад 3 түхэриг абаха байна.

«36-һаа 5-ень тааха спортлото»: 19.300.313 билет ороо. Табан номер (28 карточка) тааһан хүнүүд —10.000 түхэриг, дүрбэн номер (6.341 карточка) таагшад —156 түхэриг, гурбан номер (231.713 карточка) тааһан хүнүүд 7 түхэриг абаха.

13-дахи тиражай билед үүдээр, 4-дэхиһөө 13-дахи тираж хүрэтэр хабаадаһан 10 тиражай билед үүдээр шүүбэринүүд апрелиин 21-һээ майн 21 болотор түлэгдэхэ.

(ТАСС).

Кино, театрнуудта

ТЕАТР ОПЕРЫ И БАЛЕТА
ЧИО-ЧИО-САН — в 19.
БУРЯТСКИЙ АКАДЕМИЧЕСКИЙ ТЕАТР имени Х. НАМСАРАЕВА
СЭДЬХЭЛ ХҮМЭРЮУЛҺЭН ГЭР (Хорьки) — в 19-30.
РУССКИЙ ТЕАТР ДРАМЫ
ЛОЛИТА — в 19-30.
БУРЯТСКАЯ ФИЛАРМОНИЯ
ДК ЛВРЗ — КОНЦЕРТ ЛАУРЕАТА ПРЕМИИ ЛЕНИНСКОГО КОМСОМОЛА, ЭСТРАДНОГО АНСАМБЛЯ ТАНЦА «СУВЕНИР» — в 19.
«ДРУЖБА»
ЭГРЕТА ИЗ СЛОНОВОЙ КОСТИ — в 9-40, ЧЕТЫРЕ МУШКЕТЕРА (2 серии)— в 11-20, 15-30, 19-30, ЧЕТВЕРО ПРОТИВ КАРДИНАЛА — в 14, 18, 21-50.
«РОДИНА»
МАРИЯ, МИРАБЕЛА В ТРАНЗИСТОРИИ — в 9-40, НАЛЕВО ОТ ЛИФТА, КИНГСАЙЗ — в 11, 14-30, 18, 21-20.
«ПРОГРЕСС»
Красный зал — ЛОЖНАЯ КЛЯТВА (2 серии)— в 10, 12-40, 15-20, 18-10, 20-50.
Зеленый зал — САЛОН КРАСОТЫ — в 10, 13-40, 17-20, 21, ХОН ГИЛЬ ДОН — в 11-40, 15-20, 19.
«ЭРДЭМ»
ОПЕРАЦИЯ «Ы» И ДРУГИЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ ШУРИКА — в 9-40, 13, 14-40, ТОНКОЕ ИСКУССТВО ЗАЩИТЫ — в 11-20, 16-20, ДОМ НА КЭРОЛЛ-СТРИТ — в 18, 19-50, 21-40.
«ОКТЯБРЬ»
СБОРНИК МУЛЬТФИЛЬМОВ — в 9-40, БЕЛАЯ КОСТЬ—в 11-10, 13, 14-40, 21-30, ЛОЖНАЯ КЛЯТВА (2 серии)— в 16-30, 19.
«ВОСТОК»
НЕ ПОМНЮ ЛИЦА ТВОЕГО — в 15-30, ВЛЮБЛЕННЫЙ МУЖЧИНА — в 17, 19, 21, ПОД ПРИНУЖДЕНИЕМ — в 23.
ДК «ТЕКСТИЛЬЩИК»
ШАРЛО В ИСПАНИИ — в 18, 20.

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23.

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора—2-62-62, отв. секретарь—2-50-52, секретариат—2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды—2-60-91, 2-56-23; промышленности и строительства—2-61-35, агропромышленный—2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта—2-69-58; культуры и школ—2-60-21, 2-57-63; информации—2-34-05; переводов—2-54-93; писем и селькоров—2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин—91-1-44, г. Северобайкальск—35-73, п. Хоринск—55-6-99, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79, п. Агинское—3-40-69. Директор издательства—2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта—2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана ... канской типографией ... издата Бурятской ... ректор 2-40-45.
Н-04420. № 81.